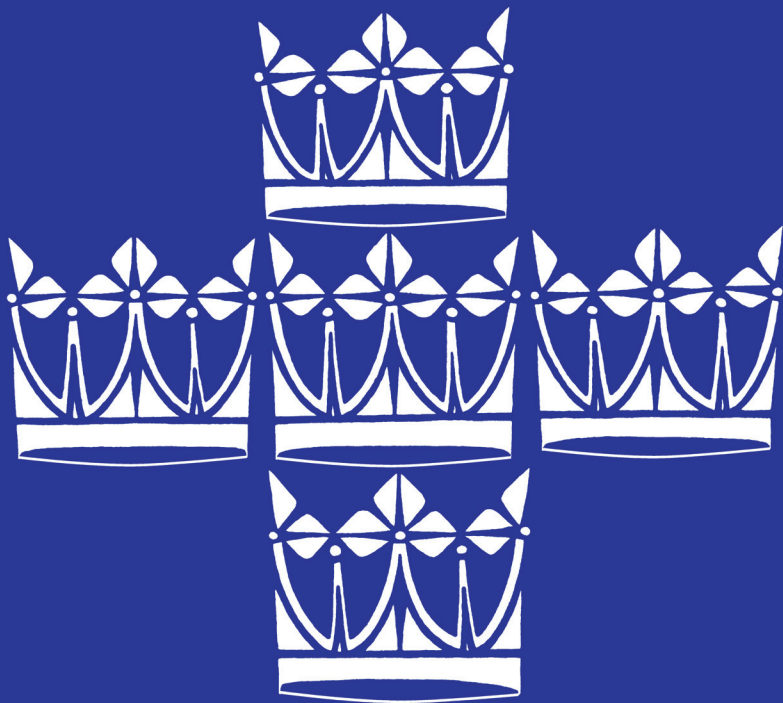

HERALDISK TIDSKRIFT

<i>Tom C. Bergroth</i> Ett nationellt identitet	249
<i>Bertil A. Frosell</i> Tronvåben for biskop Czeslaw Kozon	263
<i>Carl Michael Raab</i> Erik Posse och hans heraldiska samling	273
Heraldica varia	283
Heraldisk litteratur siden sidst	286
Ernst Verwohlt 1923–2007	296

Dette hæfte er udgivet med støtte fra Alfred Goods Fond
og Nordisk Kulturfond

HERALDISK TIDSSKRIFT

Udgives af *SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA*, hvis medlemmer modtager det gratis. Tidsskriftet udkommer med to numre årligt, i marts og oktober. Medlemskab koster pr. år DKK 260,-. Medlemskab én gang for alle (kun for personer): det 20-dobbelte. Heraldisk Tidsskrift kan ikke købes i løssalg.

Redaktør

Cand.mag. Poul greve Holstein, Berggreensgade 56, DK-2100 København Ø, Danmark - poulholstein@hotmail.com

Redaktion

Arkivar, seniorforsker, cand.phil. Nils G. Bartholdy, Dalgas Boulevard 63, 2.t.h., DK-2000 Frederiksberg, Danmark
- nils.bartholdy@email.dk

Redaktør, fil.mag. Anton Eskola, Melkogatan 14 C 73, FI-00210 Helsingfors, Finland - aeskola@cc.helsinki.fi
Førstekonsulent, cand.mag. Kaare Seeberg Sidselrud, Granebakken 9, N-1284 Oslo, Norge - heraldikk@gmail.com
Hovrättsfiskal, doktorand, jur.kand. Martin Sunnqvist, Hantverkaregatan 9 D, SE-261 51 Landskrona, Sverige
- sunnqvist@yahoo.com

Redaktionsråd

Principal Records Specialist, B.A., M.A. Adrian Ailes, The National Archives, England
Amanuens, fil.kand. Tom C. Bergroth, Finland
Associate Professor, Ph.D. D'Arcy J. D. Boulton, Medieval Institute, University of Notre Dame, USA
Historiker, forfatter, cand.philol. Terje Bratberg, Norge
Hum.kand. Wilhelm Brummer, Finland
Universitetslektor, jur.dr., fil.kand. Eric Bylander, Göteborgs universitet, Sverige
Ph.D. Clive Cheesman, Rouge Dragon Pursuivant, College of Arms, England
Cand.scient. Steen Clemmensen, Danmark
Fil.dr. Inga von Corswant-Naumburg, Sverige
Fil.dr.h.c. Vigdís Finnbogadóttir, Islands forhenværende Præsident, Island
Professor em., dr.philos. Erla Bergendahl Hohler, Norge
Tandlæge, cand.odont. Per Hougaard, Danmark
Statsheraldiker, fil.dr. Henrik Klackenberg, Riksarkivet, Sverige
Museumsinspektør, cand.arch. Peter Kristiansen, Rosenborg Slot, Danmark
Professor, Ph.D. Peter Kurrild-Klitgaard, Københavns Universitet, Danmark
Ph.D. Antti Matikkala, Helsingfors universitet, Finland
Stipendiat, cand.philol. Torgeir Melsæter, Norge
Førstebibliotekar, cand.real. Harald Nissen, Norge
Kgl. ordenshistoriograf, riddarhusgenealog, fil.kand. Per Nordenvall, Riddarhuset, Sverige
Elizabeth Roads, M.V.O., Lyon Clerk & Carrick Pursuivant, Court of the Lord Lyon, Skotland
Professor, dr.phil. Georg Scheibelreiter, Institut für Österreichische Geschichtsforschung, Østrig
Fil.dr. Leif Tengström, Finland

Ett nationellt identitet

Heraldiska manifestationer i Storfurstendömet Finland 1809-1917

Av Tom C. Bergroth

Inledning

Finland avskiljdes från Sverige år 1809 och införlivades med Ryssland som ett autonomt storfurstendöme. Övergången skedde under mycket lugna former och det finska folket verkade att acceptera den nya situationen utan större protester.

Redan tidigt ville man försöka bygga upp en finsk nationalitetstanke. Dess ideologi vilade på två hörnstenar, traditionen från upplysningstiden, som betraktade förbättrandet av finska språkets ställning samt skapandet av en effektiv administration och rättskipning. Å andra sidan rörde det sig om en romantisk nationalitetstanke, som utgick från fornhistorien, mytologin (*Kalevala*) och estetiska värden, vilka politiskt snarare var konservativ än radikal.¹ Ämbetsmannakåren och kyrkans ledning insåg väl att Finland kunde bevara sin autonomi och sina särförhållanden endast under den förutsättningen att Ryssland inte upplevde landet som ett militärt eller ideologiskt hot.² Det finska identitetet tog sig inte uttryck nämnvärt före år 1891, som blev en vändpunkt i de rysk-finska förhållandena. Den allmänna finska lojaliteten och monarkismen var inte längre tillräcklig i en situation då krigsmolnen lägrade sig över Östersjöområdet.³ Med utnämningen av general N.I. Bobrikoff till generalguvernör och åtgärderna för en ny värnpliktslag år 1898 markerade kraven på ett

närmande av Finland till Ryssland, d.v.s. att göra storfurstendömet till en renodlad rysk provins samtidigt som en hel del privilegier togs bort.⁴

Vid den 20 internationella vexillologiska kongressen i Stockholm år 2003 höll jag ett föredrag⁵ om flaggningens betydelse i Finland under ryska tiden varför jag här förbigår den delen. I samband med den 18 internationella genealogiska och heraldiska kongressen i Innsbruck år 1988 berörde jag försöken från rysk sida att 'förryska' den offentliga heraldiken i storfurstendömet Finland,⁶ ett projekt som i realiteten aldrig förverkligades. Professor Matti Klinge har i verket *Finlands historia på ett träffande sätt* presenterat stämningarna i landet och utvecklingen under den s.k. 'Kejsartiden'.

I praktiken innebar det inga större förändringar i samhällsbilden. Finland fick behålla sina lagar utgående från den svenska 1734 års lag, universitetets ställning garanterades från den nya statsmaktens sida, de gamla förmånerna och rättigheterna bibehölls genomgående och, svenska riksdalern och öret fortsatte som gångbar valuta vid sidan av nya rubeln och kopeken fram t.o.m. början av 1830-talet. Den kanske enda märkbara förändringen i stadsbilden var förekomsten av ryska trupper och en ny uniformsfärg. Ett annat inslag var de s.k. apoteksskyltarna, vilka prydde ingångarna till dessa.

Lantdagens öppnande i Borgå domkyrka 1809. Målning i olja av Emanuel Theling 1812. Foto: Matti Huuhka 1986.

The Porvoo Church, opening of the Diet in 1809.

Heraldisk nyordning

I Finlands historia innebar år 1809 en betydande förändring, då landet avskiljdes från Sverige och blev ryskt storfurstendöme. Första gången de finländska landskapsvapnen utnyttjades som ett slags politiska symboler var vid öppningen av Borgå lantdag den 29 mars samma år. Dels användes en tronhimmel med det ryska riksvapnet och dels en trontol med det finska lejonvapnet på ryggstycket. Huvudceremonierna hölls i Borgå domkyrka, på vars läktarräcken Finlands historiska landskapsvapen blivit upphängda i stort format. Vid lantdagens avslutande i juli deklarerade kejsar Alexander I att Finlands folk nu-

mera var *placé désormais au rang des nations* (= upphöjt bland nationernas antal).⁷ En stat och en nation inom det ryska imperiet.

De medeltida landskapsvapnen hade nyritats av heraldikern Elias Brenner år 1712 för Erik Dahlbergs stora bildverk *Suecia antiqua et hodierna*⁸ men hade inte kommit till användning i administrativt hänseende tidigare eftersom landshövdingarna i regel under 1600- och 1700-talen använde sina privata sigill vid ämbetsutövning. Men några länsstyrelser i Finland började troligen i slutet av 1700-talet att utnyttja sigill med länsvapen, men i övrigt hade inte dessa heraldiska vapen använts i någon större utsträckning.⁹

Finlands vapen i Suecia antiqva et hodierna, del II, 1712.
The Finnish State coat of arms of 1712.

Dubbelörnen

Örnens anor går tillbaka till bysantisk medeltid. Som symbol för det ryska riket uppträder den först år 1472 under tsar Ivan III, vilken nämnda år tog det i bruk som statssymbol efter sitt giftermål med en släkting till den siste bysantiske kejsaren. Han betraktade sig efter detta som arvtagare till dennes värdighet. Samtidigt försågs dubbelörnen även med krona.

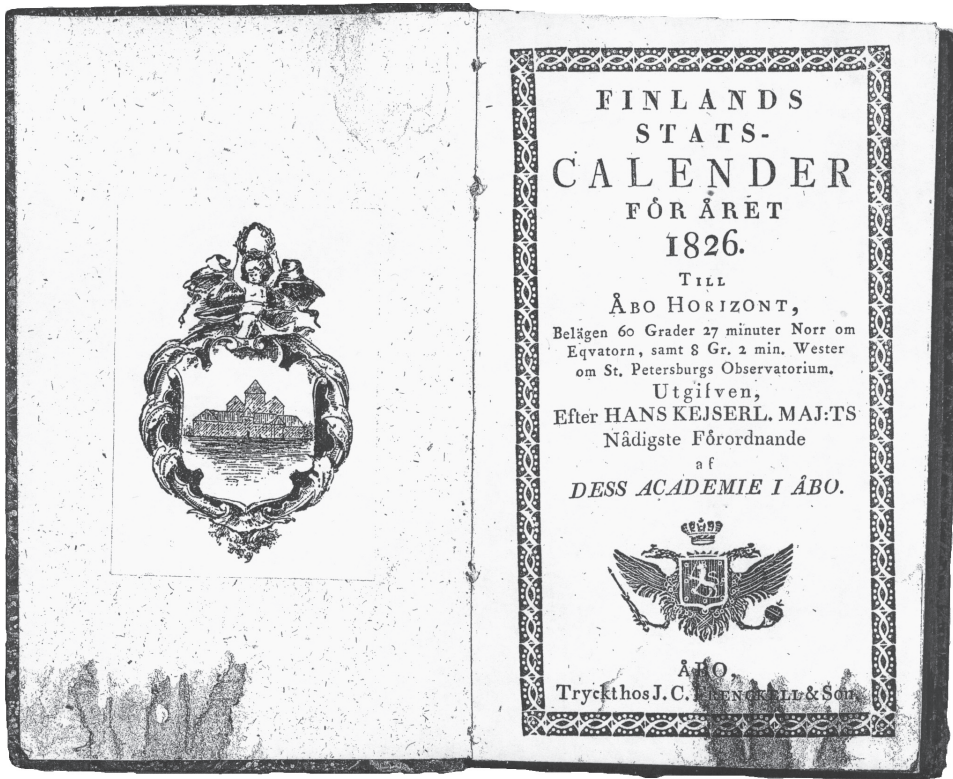
Den dubbelörn, vilken kom att användas vid den här tiden skiljde sig mycket till formen från den örn man i Finland blev van att identifiera Ryssland med sedan år 1857. Allt sedan introduceringen av örnen har denna genomgått förändringar till formen, ofta präglade av stilepokerna. Den örn, vilken togs i användning i storfurstendömet hade formgivits under kejsar Paul I:s tid och övertogs som sådan av sonen Alexander I. Karaktäristiska är de breda, utåtsvängande vingarna, vilka nästan omger örnhuvudet upptill. I mitten på 1600-talet placerades staden Moskvas vapen som hjärtsköld på örnen, S:t Georg, ryttaren till häst dödade en drake. I mössplåtar eller på andra stansade emblem var det vanligt att den regerande kejsarens eller kejsarinnans monogram ersatte Moskvas vapen i hjärtskölden. Tillämpningen blev permanent under Katarina II och Paul I. Hjärtskölden omges av S:t Andreasordens kedja, vilken Peter den store tillfogade riksvapnet omkring år 1700. I klorna har örnen spiran och riksäpplet. Peters riksvapen växlade under senare regenters tid något, men användas ända fram till regeringsskiftet 1825, då örnen fick en ny form med utbredda vingar åt sidorna. I klorna sattes nu brinnande facklor och

lagerkrans i enlighet med empirens bildspråk.

Finlands lejon och dubbelörnen

Finlands vapen fick en självständig funktion inom storfurstendömet och stadfästes redan den 26 oktober 1809 i den ryska författningssamlingen av kejsar Alexander I enligt den s.k. Suecia-modellen, som graverats år 1712 av kopparstickaren Johan van der Aveelen i Stockholm efter en teckning av Elias Brenner. Redan på titelbladet till "Finlands Stats-Calender för året 1811, utgifven, efter Hans Kejsarl. Maj:ts Nådigste Förordnande, af Dess Academie i Åbo" (tryckt 1810) placerades lejonvapnet på den ryska dubbelörnen. Finlands särställning kom att markeras genom att dess gamla vapen erkändes som sådant. Det var detta vapen som regeringskonseljen gjorde till hjärtvapen i det ryska riksvapnet. När vapnet användes fristående, förekom i regel ovanpå skölden en storfurstekrona.

Den första egentliga nyordningen torde ha ägt rum redan hösten 1809 då kejsaren beslöt att det svenska riksvapnet i stämpelpapperet skulle bytas ut mot storfurstendömet lejonvapen. Regeringskonseljen beslöt den 5 december 1809 att taga i bruk "en wapenstämpel innehållande Kejsarl. örn med en kejsarlig krona öfwer och inuti Finlands wapen jämte omskrift af orden Storfurstendömet Finlands charta sigillata". Under våren 1810 gav kejsaren order om att ett större och ett mindre sigill för regeringskonseljen skulle granskas vid myntverket i S:t Petersburg. Året därpå fastställdes sigillet för det finska postverket. Under perioden 1809–22 togs den nya

Titelblad av finska Statskalendern år 1826. Åbo landskapsmuseum.
Title page of the Finnish State Calendar of 1826.

kombinationen i bruk av de flesta myndigheterna.

De svenska myntenheterna skulle komma att gälla i Finland ännu fram till 1830-talets slut. Men ryska rubel och kopek blev naturligtvis gällande fr.o.m. den 29 december 1809 genom beslut. På ryska mynten förekom dubbelörnen. Finlands "fullständiga" vapen med örnen förekom även på statskalendern sedan år 1811 (fram till 1858) och de "Kejsrerliga Ryska Banco Assignationer" (=sedlar) vilka fr.o.m. samma år

började utges i Åbo. År 1822 introducerades en ny sedeltyp, som trycktes i Helsingfors, som upptill har dubbelörnen med Finlands vapen i hjärtskölden. På de egna finska sedlarna från 1863 förekom lejonvapnet vid sidan av dubbelörnen. År 1886 byttes lejonvapnet ut mot det nya, av Karl A. Bomansson normaliserade modellen. År 1857 erhöll Finland sina egna frimärken och dessa hade enbart lejonvapnet. Detta kom att användas fram t.o.m. år 1910 då frimärken med dubbelörnen infördes.

Finlands vapen publicerat i ryska författningssamlingen år 1857. Finlands riksarkiv. Foto: Tom Bergroth 1984.

The Finnish State coat of arms as published in the Russian code of statutes in 1857.

Fr.o.m. år 1859 fram t.o.m. 1869 saknades dubbelörnen på statskalenderns titelblad. Den återkom för att stanna t.o.m. 1906 då den togs bort efter 1905 års storstrejk. På statskalenderns rygg placerades på den finska upplagan år 1885 och på den svenska upplagan följande vår Finlands riksvapen för första gången. Normaliseringen av såväl lejonvapnet som landskapsvapnen utfördes av statsarkivarien Karl A. Bomansson åren 1887-89. Det 'nya' vapnets tillkomst hänför sig till tiden

Finlands vapen år 1886. Finlands riksarkiv. Foto: Tom Bergroth 1984.

The Finnish State coat of arms of 1886.

kring införandet av guldmyntfot i Finland och kriget på Balkan. Initiativet togs av Finlands Bank som för sin nya byggnad över huvudingången ville ha ett möjligtast korrekt vapen.¹⁰ Den mest markanta ändringen var lejonets placering i förhållande till krumsabeln och den bepansrade ramen.

Det nyritade vapnet marknadsfördes som ett slags 'motsymbol' till den tidigare varianten av lejonvapnet och länsvapnen som förekom i de finska myndigheternas

sigill i hjärtskölden på dubbelörnen, det ryska riksvapnet och därför uppfattades som imperialistiska. Under ofärdsåren 1899-1917 fick det nyritade lejonvapnet en viktig politisk funktion som en nationell samlingssymbol. Det kom att användas i en nästan överdriven bemärkelse av nationella kretsar i alla möjliga sammanhang vilket irriterade de ryska myndigheterna. I ögonafallande var att lejonvapnet användes i politiskt hänseende självständigt utan att ingå som en del av det ryska riksvapnet. Den s.k. 'myndighetsheraldiken' å ena sidan och 'normaliserade' heraldiken å andra sidan blev polariserande politiska symboler som signalerade om en samhällsinställning hos de personer vilka utnyttjade respektive varianter. Lejonvapnet skulle sedermera helt förbjudas.¹¹

Ämbetssigillen

Vid autonomins upprättande fortsatte länsstyrelserna ('Cuopio läns sigill', odaterat; 'Wasa läns sigill' från 1775/1805 och 'Nylands och Tavstehus lähners sigill' från 1828) att som tidigare använda sina läns-sigill utan några förändringar eller tillägg.¹² Men efterhand skulle dessa kompletteras. När Finland avträtts till Ryssland var det klart att Rysslands maktsymbol, dubbelörnen skulle införas. De nya länsvapnen blev en kombination av den ryska dubbelörnen och de länsvapen, vilka varit i bruk under den svenska tiden. Grundkompositionen var likartad, själva huvudvapnet var dubbelörnen medan länsvapnet bildade ett litet, s.k. hjärtvapen på örnen bröst. Några försök att formge nya vapen gjordes inte från ryskt håll, utan landskapsvapnen bibehölls i den form de erhållit i

Papperssigill för Åbo och Björneborgs länsstyrelse, 1800-talets senare hälft.

Paper seal of the Governmental province of Turku and Pori, late 19th century.

Erik Dahlbergs *Suecia antiqua et hodierna* år 1712.

Den år 1812 inrättade länsstyrelsen i Viborg var den första som kom att utnyttja riksvapnet i sitt sigill. År 1839 utarbetades en serie modeller för åtta länsvapen, vilka kom bl.a. att ligga till grund för uniformsknapparna till den nya ämbetsuniformen m/1839. Perioden 1809–22 innebar att den finländska tillämpningen av hjärtskölden togs frivilligt i bruk av flertalet myndigheter. I samband med en inventering år 1858 kom man fram till att det fanns närmare 300 sigill utan officiell stadfästelse.¹³ Betecknande är att under autonomins första årtionden förekom ingen centralstyrning av den offentliga heraldiken.¹⁴ Men den statliga heraldiken skulle med tiden få en allt vidare betydelse och länsvapnen karaktären av statliga överhöghetssym-

Åbo och Björneborgs läns uniformsknapp m/1802 (Ø 30 mm) och m/1839 (Ø 21 mm). Åbo landsskapsmuseum. Foto: Martti Puhakka 2007.
Uniform buttons m/1802 and m/1839 of the Governmental province of Turku and Pori.

bol. Under 1840-talet standardiserades länsvapnen – en kombination av det ryska riksvapnet och länsvapnet – och under följande årtionde blev det ryska riksvapnet en central komponent i ämbetsverkens och alla halvofficiella organisationers sigill m.m.¹⁵ Utformningen markerade en lojalitet gentemot den ryska överheten.

Stadsbilden förändras

Förekomsten av rysk militär i landet gav stadsbilden en ny prägel, där uniformernas svarta och mörkgröna färg med epåletter i guld och silver skiljde sig från den svensk-finska arméns gråa uniformer och dubbelörnen gjorde sig gällande på mössplåtarna och knapparna.

För borgerskapet i Åbo, liksom i många andra städer i Finland, blev det aktuellt med att inkvartera ryska trupper. Inkvarteringsfrågan var visserligen betungande och ansträngande för innevånarna, som konfronterades med officerare och soldater vilka inte förstod landets språk eller det finska rättssystemet. Men de förde med sig att stadens nöjesliv blomstrade

som aldrig förr. Knappast har varken förr eller senare så mycken uniformsprakt skådats i Åbo som just under 1810-talets första år. Detta gäller inte minst kejsar Alexander I:s besök i Åbo våren 1809 och i april 1812 för att träffa Sveriges nye kronprins Jean Baptiste Bernadotte, sedermera kung Carl XIV Johan, med anledning av Sveriges nya neutralitetspolitik och vänskapsfördraget mellan Ryssland och Sverige. Att resa äreportar vid kungliga eller kejserliga besök var vanligt. Dessa bestod i regel av regentens monogram prytt med krona och därtill riksvapnets huvudsymbol. En äreport hade upprests för Adolf Fredrik vid dennes besök i Åbo 1743 och likaledes gjordes för Alexander I år 1809.

De ryska uniformerna skiljde sig inte nämnvärt från den svenska m/1807, frånsett färgerna. I ögonafallande var dock den höga tschakån, vilken blev bredare upptill. I stadsbilden kunde även ses regementsfanor. Fantypen hade introducerats under Paul I:s regering år 1796 efter preussisk förebild och utgjordes av ett malteserkors med en lagerkrans i korsets mitt omgivande den ryska dubbelörnen. I fanans hörn fanns kransar med den regerande kejsarens monogram. Färgerna för linjeregementena var i regel gröna kors på vitt botten.

Den gamla finska militären hade blivit upplöst i och med krigsslutet. Först år 1813 tog man från finsk sida initiativ till upprättandet av tre jägarregementen för landets försvar. Man önskade härvid bibehålla den gråa färgen, medan man från rysk sida ville se den gröna färgen. Ett medgivande från ryskt håll blev dock de ljusblåa kragarna och uppslagen, vilka betecknade de finska förbanden.

Nya civiluniformer

Den gamla "Provincie Uniformen", vilken introducerats år 1802 under svenska tiden, kvarstod i bruk fram till år 1817. Den bestod av en mörkblå rock av jackettmodell. Den bars i rätt vida kretsar; förutom adeln och de högre tjänstemännen hade även godsägare rätt att bära den. Åren 1803 och 1804 utvidgades uniformsbruket ytterligare i och med att man för landshövdingar och tjänstemän vid tullen fastställde egna uniformer. General Barclay de Tolly gjorde i november 1809 upp förslag till uniformer för landsstatens tjänstemän, där den gamla blåa färgen bibehölls. Vid Borgå landtag togs även i bruk en för den finska adeln fastställd uniform, projekterad av generalguvernör Georg Magnus Sprengtporten, vilken skiljde sig såväl från de ryska som de svenska uniformerna vid denna tid. Snittet var jackettmodell, färgen mörkblå i motsats till den ryska gröna. Den rikt broderade, överhögade kragen avvek från samtida modeller. En nyhet var också broderierna på ärmarna.

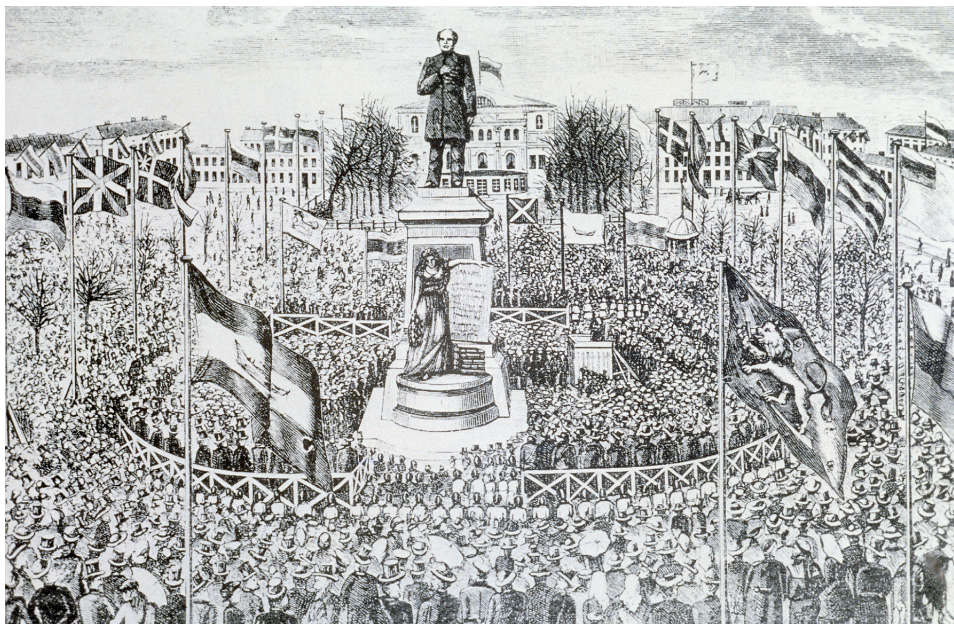
Kragens färg varierade efter länen och för Åbos del blev den svart. Landshövdingarnas guldbroderier skulle vara desamma som för ryska generaler. Hade man hunnit skaffa sig eklövsbroderier av svensk modell tilläts dessa bäras i fortsättningen. Knapparna dekorerades med respektive läns vapen förutom vid tullen, där dekoren utgjordes av riksvapnet med Finlands lejon i hjärtskolden. Värja med portepé tilläts bäras endast av person med officersrang. Bicornen dekorerades med rysk silkesgalon. De, vilka tjänstgjort i armén fick bära plyn.

Orsaken till att den gamla uniformen av

svensk modell bibehölls med mindre förändringar kan härledas från kejsar Alexander I, vilken önskade att förhållandena i Finland skulle gestaltas så, att folket inte skulle känna sig som en erövrad nation, utan att anslutningen till Ryssland skulle ses som förenlig med landets intressen. I resolution (= beslut) den 24 februari 1811 fastställdes att "Hans Kejsarliga Majestet bibehåller Läne Uniformen i Finland i anseende till färg och tillskärning i dess närvarande skick....". Den 13 mars samma år erhåller hovrättens ledamöter, sekreterare, advokater, lagmän m.fl. uniform, denna gång grön i motsats till den föreslagna blåa. Den gröna färgen skulle med några få undantag gälla för alla finska civiluniformer under autonomins tid. År 1811 erhöll även lotsverket nya uniformer, dock i rent militärt snitt.

Länsförvaltningens ämbetsmän erhöll 1817 nya uniformer liksom också universitetet. Den nya uniformen skiljde sig dock i det att det s.k. jackettsnittet blev gällande. En annan intressant detalj är att knapparna inte hade dubbelörn, utan tilläts förses med respektive länsvapen, en tradition vilken bibehölls genom hela ryska tiden.

Införandet av civila uniformer i tjänst, och fordran att dessa även skulle användas, förorsakade dyra utgifter för dess bärare. Ämbetsmännen synes inte ha haft någon större brådska att anskaffa dessa, för ännu i december 1818, ett år efter införandet av den nya uniformen fick landshövding Carl Erik Mannerheim påtala bristerna och påminna om att kejsaren eventuellt skulle besöka Finland under inkommande år, varvid bärande av uniform var obligatorisk. År 1812 beslöt kejsaren att Helsingfors skulle bli Finlands nya huvudstad. Det

Avtäckningen av skalden Johan Ludvig Runebergs staty i Helsingfors år 1885. Till höger en 'Nylands flagga' och i förgrunden lejonflaggan. Förutom den ryska handelsflaggan till vänster ses även Storfurstens personliga banér och den svensk-norska unionsflaggan.

The unveiling of the Runeberg statue in Helsinki in 1885. To the right the 'Uusimaa flag' and in the foreground the lion flag. We also see the Russian national flag and the Grand Duke's personal flag to the left followed by the Union flag of Sweden and Norway.

skulle dock dröja fram till år 1819 innan regeringskonseljen och övriga ämbetsverk definitivt lämnat Åbo.

Flaggning

Sedan mitten av 1800-talet blev det kutym att även 'flagga' till lands. Men först på 1880-talet blev det mera allmänt. Nationella identitetstankar hade framförts av författare och filosofer som Johan Ludvig Runeberg, Elias Lönnroth och Zacharias Topelius vid sidan av Johan Wilhelm Snellmans statsfilosofi. Det låg till grund

för en livlig diskussion i dagspressen under tidigt 1860-tal. Frågan gällde i första hand inte en nationell flagga utan en handelsflagga för att skilja finska fartyg från de ryska. I bakgrunden låg Krim-kriget 1853–56 då den finska handelsflottan lidit stora förluster.

Lejonflaggan dök första gången upp år 1860 men förbjöds omedelbart. De ryska myndigheternas uppfattning var för det första en flagga endast någonting som hörde till militära truppförband, för det andra ansågs den som ett samlingstecken för en rörelse i negativ bemärkelse! År

1848 hade varit ett revolutionens år i Europa, och i Finland hade studenterna den 13 maj samma år på Gumtäckts fält i Helsingfors på Flora-dagen använt en egen flagga avbildande det finska lejonvapnet i en lagerkrans och sjungit 'Vårt land' första gången. Som Matti Klinge konstaterat gav festen uttryck för en lojal fosterlandskärlek i en tid när den politiska situationen i Europa färgades av röda fanor, Marseljesen, barrikader och blodsutgjutelser! Tillställningen kan ha provocerat tanken på en egen nationsflagga. Man gav här prov på en typ av politisk aktivitet som bekräftade landets lojalitet mot Ryssland.¹⁶

Att segla hade varit en populär sport allt sedan början av 1800-talet och Finlands första segelförening grundades i Björneborg år 1856. År 1861 fastställdes för Nyländska Jaktklubben i Helsingfors en blåvit flagga och en motsvarande infördes år 1866 med Satakunda vapen i övre vänstra hörnet för Björneborgs Segelförening. I Airisto Segelsällskaps i Åbo flagga från samma tid avbildas i en tredelad sköld Egentliga Finlands, Satakunda och Ålands vapen. Emblemets eller vapnets placerades i det övre hörnet närmast flaggstången. Dessa blev väldigt populära och hissades på nästan varje farkost.

Vid samma tid som det polska upproret år 1863 tog finska emigranter i Sverige upp frågan om ett självständigt Finland i artiklar som även talade om Finlands återbördande till Sverige. Dessa var kända men publicerades naturligtvis inte i Finland. I samband med att lantdagen var samlad år 1863 diskuterades i Helsingfors-tidningarna flitigt flaggfrågan och ca 25 förslag eller beskrivningar producerades. Senator

Helsingfors universitets studenters flagga år 1848.
Finlands nationalmuseum.
The Flag of the Student Union 1848.

Johan Wilhelm Snellman, som var en av de framträdande vid lantdagen, ansåg att det fanns viktigare saker att diskutera än ett flaggförslag, vilket han därtill såg som politiskt provocerande gentemot ryska myndigheter. I rysk tidningspress kritiserades frågan som ett utslag av finsk separatism. Framför allt ville Snellman inte äventyra kejsar Alexander II:s goda intentioner för storfurstendömet. Även om borgarståndet tog upp frågan behandlades aldrig införandet av en handelsflagga. Den ryska blå-vit-röda handelsflaggan förblev den enda godkända i Finland. Intressant att notera i sammanhanget är att någon diskussion om riksvapnet inte fördes.

Trots detta förekom då och då bruket av andra flaggor vid årliga sångarfester och vid industriella utställningar. Huvudpaviljongen i Brunnsparken vid industrimässan i Helsingfors år 1876 flaggade med lejonflaggan högst åtföljd av blå-vita och röd-

Flaggning vid Aura å i Åbo på 1880-talet. Målning i olja av J.J. Reinberg. Åbo landskapsmuseum. Foto: Per-Olof Welin 1986.

Flying the Russian colours in Turku/Åbo in the 1880's.

gula flaggor. Mot slutet av 1880-talet, delvis som en följd av de finska manifestationerna med ett naturaliserat nytt riksvapen (se ovan) började man från rysk sida inta en hårdare hållning. Flaggning på privata villor med samma typ av flaggor som vid industriella mässan 1876 spred sig och därmed blev 'flaggning' liktydigt med en demonstration för 'fosterlandet Finland'.

Denne artikel er baseret på et foredrag holdt på den 3. nordiske heraldikerkonference i Oslo 2005

Otryckta källor:

Landsarkivet i Åbo, Länskansliets arkiv/ Åbo och Björneborgs länsstyrelse, Senatens skrivelser år 1817 (Eaa 5).

Dahlström, Svante: Utlåtande rörande Åbo stads vapen, 31 januari 1960.

Tryckta källor:

Samling af Plakater, Förordningar, Manifest, och Påbud, samt andre Allmänna Handlingar, hwilka i Stor-Furstendömet Finland sedan 1808 års början ifrån trycket utkommit. Första delen, 1809–1817.

Litteratur:

Tom C Bergroth: *Turun kaupungin vaakuna/Åbo stads vapen*, i: Turun kaupungin historiallinen museo. Vuosijulkaisu 44 1980./Åbo stads historiska museum. Årsskrift 44, 1980. Turku 1982.

Tom C Bergroth: *Några finska civiluniformer från 1800-talet*. Garderobe 1986, Stockholm 1987.

Tom C Bergroth: *Heraldiikka – ajaton viestintämuoto. Varsinais-Suomen ja Satakunnan vaakunat 450 vuotta/Heraldik – en tidlös form för kommunikation. Egentliga Finlands och Satakunda vapen 450 år*. Turku 2007.

Ole Gripenberg: *Civiluniformer i Finland*. Helsingfors 1969.

Matti Klinge: *Suomen sinivalkoiset värit. Kansallisten ja muidenkin symbolien vaiheista ja merkityksestä*. Keuruu 1981.

A. W. Rancken – Kauko Pirinen: *Suomen vaakunat ja kaupunginsinitit*. Porvoo 1949.

Tuukka Talvio: *Suomen rahat*. Helsinki 1981.

Noter

1. Matti Klinge: *Kejsartiden*, Finlands historia. Bd. 3. Helsingfors 1996, s. 151–52.
2. Ibid., a.a., s. 161.
3. Ibid., a.a., s. 315.
4. Ibid., a.a., s. 341.
5. Se vidare Tom C. Bergroth: *Flying national colours in a Grand Duchy under the Imperial double-headed eagle – A short survey of the development of the Finnish colours in the 19th century*, i: Proceedings of the XX International Congress of Vexillology, Stockholm 27th July to 1st August 2003. Bergen 2004.
6. Se vidare Tom C. Bergroth: *Russian Imperial State Heraldry as An Instrument to Russiannize Finland in The 19th Century*. Staaten, Wappen, Dynastien. XVIII. Internationaler Kongress für Genealogie und Heraldik in Innsbruck vom 5. bis 9. September 1988. Innsbruck 1988.
7. Klinge, a.a., s. 17.
8. Verket 'Det forna och nuvarande Sverige' hade givits fortifikationsofficeren Erik Dahlberg (1625–1703) i uppdrag år 1661 att göra. Verket trycktes dock först år 1716. Den finskfödde Elias Brenner (1647–1717) var miniatyrmålare och assessor vid Riksantikvarieämbetet i Stockholm.
9. Se vidare Lars Westerlund: *Länsförvaltningen. Landshövdingarna, regeringsmakten och politiken i Finland åren 1809–1992*, Hallintohistoriallisia tutkimuksia. Bd. 8. Helsinki 1993.
10. Paavo Talvio, *Piirteitä Suomen suuriruhtinaskunnan vaakunasta ja sen normaalimuodon synnystä*, Sotahistoriallinen Seura ja Sotamuseo Vuosikirja. Helsinki 1971, s. 11. När byggnaden stod klar år 1883 var Bomansson inte klar med sina forskningar varför banken fick nöja sig med Brenners version. Tuukka Talvio: *Suomen leijona*. Vammala 1997, s. 31.
11. Westerlund, a.a., s. 237, 247.
12. Westerlund, a.a., s. 229.
13. Westerlund, a.a., s. 230.
14. Westerlund, a.a., s. 230.
15. Westerlund, a.a., s. 247.
16. Klinge, a.a., s. 151.

Summary

In 1809 the Peace Treaty in Hamina (Swedish: Fredrikshamn) ceded Finland to Russia. The Eastern part of the Swedish

Realm became a part of Imperial Russia as an autonomous Grand Duchy. For the opening of the Diet in Porvoo (Borgå) on March 29th the same year Tsar Alexander I allowed the Finnish State coat of arms together with the provincial coat of arms to appear only on the title page of the Finnish State Calendar and the coats of arms of the administrative provinces in the seals of the provincial governments. The latter had appeared on the buttons of the Swedish provincial uniform introduced in 1802. These heraldic emblems remained unchanged and were renewed in 1839 for the new uniforms being introduced. In the 1850'ties Finnish stamps were taken in use with the Finnish State coat of arms.

The Finnish merchant ships flew the Russian national flag or merchant flag, white-blue-red, and between 1858–1914 the black-orange-white. Flying privately on land in Finland is known since the middle of the 19th century but it seems to have become common only in the late 1880'ties and then usually flying from

summer houses. There were intense discussions for an own national flag in the 1860'ties and 1890'ties but as the Russian authorities were reserved against the idea, the Finnish politicians did not want to further jeopardize the situation of the Grand Duchy.

In the 1848 *Revolutionary year* the flag of the Student Union of Helsinki University was used for the first time. The central design was the lion coat of arms surrounded by a laurel wreath. This probably initiated the idea of an own national flag. In the 1880'ties the State archivist Karl A. Bomansson gave the state coat of arms together with the provincial coats of arms and those of the administrative provinces a renewed heraldic design. During the years of oppression (beginning in the early 1890'ties) the use of the State coat of arms and the lion flag became apparent as a protest. The lion flag and the blue-white cross flag appeared again during the Great Strike of 1905, now as symbols of an independent Finland.

Tronvåben for biskop Czeslaw Kozon

Af Bertil A. Frosell

En heraldisk begivenhed og dens baggrund

Som traditionen byder, er biskop Czeslaw Kozons våbenskjold nu ophængt over bispetronen i den katolske domkirke, Sankt Ansgars Kirke i København. Våbenet er malet af den kongelige våbenmaler Ronny Andersen. Afsløringen af våbenskjoldet fandt sted under en gudstjeneste den 28. januar 2007.

Biskop Czeslaw Kozon antog efter sin bispevielse i 1995 et personligt våben. Det er vandret delt og viser i første felt solen, mens andet felt er identisk med den salige Niels Steensens bispevåben, et hjerte, hvorfra et kors vokser op. Hjertet er, som det var naturligt for anatomen Niels Steensen, asymmetrisk.¹ I det våben, som Ronny Andersen har malt, sammensættes det personlige våben, der tidligere er antaget af biskoppen, med stiftets våben. At sammensætte en biskops personlige våben med stiftsvåbenet har været skik siden middelalderen. Stiftsvåbenet indtager det fornemmere dexter felt. Bag våbenet står et processionskors, som det tilkommer katolske biskopper, og våbenet er timbreret med den grønne gejstlige hat med seks kvaster på hver side, som biskopperne benytter i heraldisk sammenhæng (ill. 1).

Biskoppen fortæller om sit våben og sit valg af motto:

”Mit valg af våbenskjold skyldes meget mit valgsprog, *”Veritatem in caritate”*, som løsrevet ser grammatisk forkert ud, fordi det er taget ud af en sætning, der

lyder *”Veritatem autem facientes in caritate crescimus in illo per omnia, qui est caput Christus”*, oversat: ”Men sandheden tro i kærlighed skal vi i eet og alt vokse op til ham, som er hovedet, Kristus”, jf. Efeserbrevet 4, v. 15. Den gule sol i blåt felt er et symbol på sandheden. Hjertet med korset i guld felt har en dobbelt funktion. Dels illustrerer det anden del af valgsproget, kærligheden, for hvilken hjertet er et kendt symbol, dels minder det om den salige Niels Steensen, som havde dette motiv i sit våben. Udover selv at ære den salige Niels Steensen, som en stor hyrde, hvis liv virkelig blev levet efter Pauli ord i Efeserbrevet, så er der i valget af motivet også et minde om biskop Martensens våben.”

Det lykkedes en kreds af danske katolikere at formå Ronny Andersen til at påtage sig at male våbenet på trods af de store opgaver i forbindelse med blandt andet kommunalreformen, der har optaget hans tid.

Om sit arbejde med opgaven beretter Ronny Andersen:

”Det har været en interessant opgave at male biskoppens våben til ophængning i domkirken, ikke alene på grund af opgavens lidt usædvanlige karakter, men også på grund af den katolske kirkes lange og gennearbejdede tradition for brug af heraldik. Det er både udfordrende og behageligt at arbejde med et våben i en institution med så stor heraldisk bevidsthed som den katolske kirke. Og så skal det da ikke nægtes, at jeg har en vis affinitet til heraldiske systemer, og et sådant system

Ill. 1. Biskop Czeslaw Kozons bispevåben, malt af den kongelige våbenmaler Ronny Andersen.
Foto: Omar Ingerslev.

*Bischof Czeslaw Kozons Bischofswappen, vom königlichen Wappenmaler Ronny Andersen gemalt.
Foto: Omar Ingerslev.*

er den katolske kirkes heraldik et fornemt eksempel på. Det er ærgerligt, at Folkekirkens biskopper og stifter ikke på samme måde værdsætter den heraldiske tradition som i den katolske kirke og i øvrigt også Svenska kyrkan, hvor brugen af våbenskjolde er en helt integreret del af kirkens, stifternes og biskoppernes identitet.”

Forhistorien

Den hellige Stols diplomatiske repræsentant, den apostoliske nuntius i Danmark,

ærkebiskop Giovanni Tonucci, var til stede under festligheden den 28. januar 2007. Han mindedes, hvorledes hans forgænger i Danmark, den kendte heraldiker, ærkebiskop Bruno B. Heim over for ham havde udtrykt sin glæde over, at våbenerne i den katolske kirke ikke længere lignede ”en kurv med blandede grøntsager” (ill. 2).

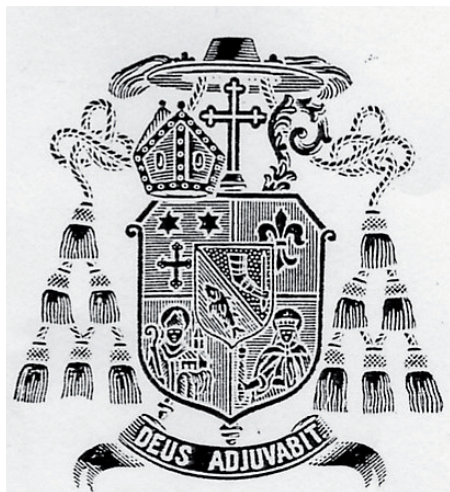
Denne udvikling havde ærkebiskop Heim selv en stor del af æren for, og i Norden mærkes hans indflydelse på den romerske kirkes heraldik i særlig grad.

Den overlæssede heraldik har også været

Ill. 2. Biskop Czeslaw Kozon (med bispestaven), den apostoliske nuntius i Danmark, ærkebiskop Giovanni Tonucci og den kongelige våbenmaler Ronny Andersen.

Bischof Czeslaw Kozon (mit Bischofsstab), der apostolische Nuntius in Dänemark, Erzbischof Giovanni Tonucci und der königliche Wappenmaler Ronny Andersen.

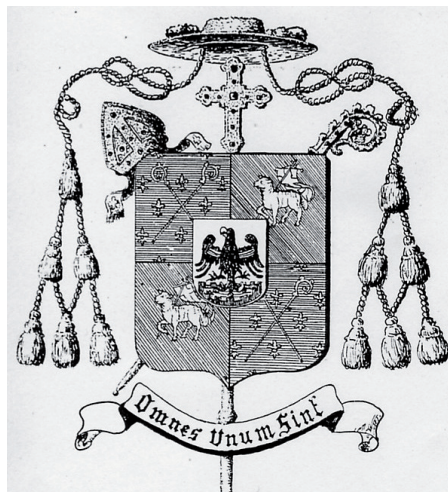
Ill. 3. Biskop Joseph von Euchs bispevåben. Våbenet kan tjene som eksempel på to forhold, som den kirkelige heraldiker, monsignore Bruno B. Heim særligt advarede de gejstlige mod: De mange felter og anvendelsen af helgenskikkelser i de personlige våbener.

Bischof Joseph von Euchs Bischofswappen. Monsignore Heim hatte die Geistlichen insbesondere vor zu vielen Feldern und vor der Verwendung von Heiligenfiguren in ihren persönlichen Wappen gewarnt.

repræsenteret hos tidligere katolske biskopper i Danmark.

Den – uanset navnet – borgerligt fødte² biskop *Johannes von Euch*, der blev bispeviet i 1892, lod således sit bispevåben omfatte ikke mindre end fire felter med forskellige religiøse symboler, herunder to helgenskikkelser (Ansgar og Knud Konge).³ De sidstnævnte kan blandt andet tages som udtryk for legitimeringen af den katolske kirkes ”danskhed” på et tidspunkt, hvor den sociologisk betragtet i høj grad var ”fremmed”. Hertil kom et hjerteskjold, formentlig med slægtsvåbenet⁴ (ill. 3).

Biskop *Johannes Brems* blev bispeviet

Ill. 4. Biskop Johannes Brems' våben. De uheldige proportioner og særligt den kækt, men usikkert placerede lille bispehue afspejler periodens svage heraldiske formsans.

Bischof Johannes Brems' Wappen. Die unglücklichen Proportionen und besonders die etwas keck und zugleich unsicher angebrachte Mitra illustrieren die schwächere heraldische Formgebung dieser Zeit.

i 1922. Hans våben udviser lidt større enkelthed end forgængerens. Som præmonstratenser valgte han – i devotion – at kvadrere sin ordens våben med våbenet for abbediet Averbode i Belgien, som han var udgået fra.⁵ Hjerteskjoldet er identisk med Roskilde købstads våben, der ikke har nogen kirkelige referencer (ill. 4). Det sidste var et uheldigt valg, som hang sammen med, at biskop Brems var blevet udnævnt til titulær biskop af Roskilde. Det gamle ærkesæde Lund var jo ikke mere dansk, og fra Roms side ønskede man vel ved denne titel at betone den katolske kirkes hjemstavnsret i Danmark. Følgen blev

Ill. 5. Theodor Suhrs bispevåben udført af billedhuggeren Aksel Theilmann. Relieffet er indmuret i Sankt Ansgars Kirkes klokketårn, der blev opført i 1943. Fremstillingen af våbenet svarer til den, biskoppen benyttede i sit heraldiske signet og i talrige katolske publikationer. Foto: Omar Ingerslev.

Theodor Suhrs Bischofswappen, in der Gestaltung des Bildhauers Aksel Theilmann. Das Relief ist im 1943 erbauten Glockenturm der Sankt Ansgar Kirche eingemauert. Die Darstellung des Wappens ist ganz in Übereinstimmung mit dem heraldischen Petschaft des Bischofs und findet sich ferner in zahlreichen katholischen Publikationen. Foto: Omar Ingerslev.

imidlertid en ubehagelig offentlig polemik om titulaturen.⁶

For biskop *Theodor Suhr* kunne der ikke være tvivl om det centrale element i våbenføringen. Da han blev bispeviet i 1939, valgte han fortsat at føre sin slægts borgerlige våben. Traditionen fortæller, at slægtens stamfader Bernt Suhr († 1685) deltog i en af Frederik III's jagtture. På kongens opfordring skød han en ugle, der sad på et plovjern. Derpå gav kongen ham tilladelse til at føre uglen på plovjernet i sit segl.⁷ Som biskop forbandt Suhr oftest

Ill. 6. Det Suhrske våben i monsignore Heims streg, når den var mest humoristisk.

Das Suhr'sche Wappen in einer sehr humoristischen Zeichnung von Monsignore Heim.

våbenet med våbenet for det benediktinerkloster, hvor han havde aflagt sine munkeløfter, abbediet Saint-Maurice et Saint-Maure de Clervaux i Luxembourg. Han udelod dog herved skjoldhovedet i abbediets våben⁸ (ill. 5 og ill. 6).

Efter at jesuitten *Hans L. Martensen* blev bispeviet i 1965, antog han Niels Steensens bispevåben som sit eget (ill. 7). Niels Steensens saligkåring i 1988 skulle blive et af højdepunkterne i Martensens tid som biskop af København.

Om valget af våbenet har biskop Marten-

Ill. 7. Biskop Hans L. Martensens bispevåben. Til ophængning over bispetronen udførte billedskæreren Frithjof Johansen dette arbejde med monsignore Heims udgave af våbenet som forbillede. Bispevåbenet er kvadreret med stiftsvåbenet. Biskop Martensen gjorde i sin tid som katolsk biskop af København (1965-1995) hyppigt brug af sit personlige våben, og korset, der vokser op af hjertet, smykkede den bispehue, som han med forkærlighed benyttede i sine senere år i embedet.

Bischof Hans L. Martensens Bischofswappen. Zum Aufhängen über dem Bischofsthron schuf der Bildschnitzer Frithjof Johansen diese Arbeit, die nach dem Vorbild des Wappens in Monsignore Heims Ausgabe angefertigt wurde. Das Wappen ist mit dem Bistumswappen quadriert. Bischof Martensen nutzte in seiner Zeit als katholischer Bischof Kopenhagens (1965-1995) häufig sein persönliches Wappen, und das aus dem Herz wachsende Kreuz schmückte die Mitra, die er in den letzten Jahren seiner Amtsführung bevorzugt benutzte.

sen fortalt: ”Jeg har overtaget Niels Steensens våben på grund af denne mands særlige betydning som dansk videnskabsmand og katolsk biskop i den lutherske ortodoksis tid. Desuden på grund af min tilknytning til Niels Steensens Kollegium i tiden før min bispevielse. Endelig, og særlig, har jeg valgt Niels Steensens våben, fordi dets motiv passer til den tanke, jeg også har villet udtrykke i mit valgssprog...”⁹

Biskoppernes valgsprog

Det er blevet sædvane, at katolske biskopper – bortset fra paverne – knytter et valgsprog til deres våben. Det heraldiske mottoes popularitet hos biskopperne må ses i sammenhæng med den centrale rolle, forkyndelsen spiller i deres embede, og disse valgsprog har da også i praksis altid et religiøst indhold.

De danske katolske biskoppers valgsprog fortæller deres egen historie. Biskop *von Euch* valgte ”*Deus adiuvabit*” (”Gud vil hjælpe”), jf. Salme 46, v. 6.¹⁰ Han påtog sig den vanskelige opgave som biskop for det lille katolske samfund i Danmark, der endnu blev mødt med betydelig fjendtlighed fra brede kredse af befolkningen. Hans efterfølger, biskop *Brems* overtog et blomstrende kirkesamfund med langt flere medlemmer. Det var blandt andet blevet mere respekteret på grund af sine skoler og hospitaler. Han valgte som motto: ”*Omnes unum sint*” (”At de alle måtte være ét”), jf. Johannes 17, vers 21. Hermed henviste han ikke til et moderne økumenisk ønske om kirkernes enhed, men til det, som blev set som en hovedopgave for den katolske kirke i Danmark: at føre landets kristne befolkning tilbage til enhed med Rom.

Biskop *Suhr*, som blev biskop i 1939, valgte mottoet ”*Pacem et veritatem*”, oversat: ”[I skal blot elske] Fred og sandhed”, jf. Zakarias 8, vers 19. Biskop Suhr har været fortrolig med disse ord fra munkenes første tidebøn, prim. Valget fremstod som oplagt i betragtning af den internationale situation, og det blev en af biskop Suhrs fortjenester, at han førte den katolske kirke i Danmark uskadt gennem Den anden Verdenskrig.¹¹ Biskop *Martensens* motto: ”*Crux probat omnia*” (”Korset er altings prøve”), er et citat af Martin Luther. Pater Martensen var i Rom ved at skrive en afhandling om Luthers kristologi, da han af pave Paul VI blev sendt til bispestolen, og en væsentlig del af hans virke kom til at ligge inden for den mellemkirkelige dialog.¹²

Stiftsvåbenet

Det (våbenløse) Apostoliske Vikariat Danmark, der blev ledet af titulærbiskopper på pavens vegne, blev i 1953 ophøjet til bispedømmet København med biskop Suhr som residerende biskop.¹³ Bispedømmets administration forudsattes i kirkeretten at have et segl, og hertil behøvedes et våben. Først arbejdede man med motiver, der forbandt den biskoppelige myndighed med byen København. Så kom den apostoliske delegat, Bruno B. Heim ind i billedet. Han var kommet til Danmark i 1961, efter at Den Apostoliske Delegation i Norden var blevet oprettet.¹⁴ Den apostoliske delegat fik i 1964 biskop Suhr til at bygge bispedømmets våben på Roskilde Stifts gamle våben: et kors lagt på Sankt Peters to nøgler. Nøglerne henviste til pave Lucius II, hvis hovedskal i middelalderen var hoved-

Ill. 8. Det katolske bispedømmes segl i ærkebiskop Heims karakteristiske stil med gengivelse af stiftsvåbenet. Ingen kan her være i tvivl om den pavelige diplomats fremragende evner som grafiker. I 1969 forbød det pavelige Statssekretariat de katolske biskopper at anvende bispestav og -hue i forbindelse med deres våben, men stiftsvåbenet kan endnu lægges på bispestav og processionskors og timbreres med bispehuen.

Das Siegel des katholischen Bistums in Erzbischof Heims charakteristischem Stil, wobei das Bistums-wappen wieder erscheint. Niemand wird hier die Begabung des päpstlichen Diplomaten als Grafiker in Frage stellen. 1969 untersagte das Staatssekretariat den katholischen Bischöfen die Verwendung des Bischofsstabs und der Mitra in Kombination mit ihrem persönlichen Wappen, das Bistums-wappen dagegen kann nach wie vor mit dem Bischofsstab und dem Prozessionskreuz verbunden und zusammen mit der Mitra verwendet werden.

relikvien i Roskilde Domkirke. I dag opbevares relikvien i den katolske domkirke, Sankt Ansgars Kirke.

Da det gamle symbol fandt anvendelse i Folkekirken, hvis ret i så henseende ikke burde krænkes, blev de to nøgler bag korset erstattet af to bispestave.¹⁵ Henvisningen til middelalderen er ikke til at misforstå (ill. 8).

Noter

1. Niels Steensen påviste, at hjertet er en muskel. Om Niels Steensens bispevåben, se Bruno B. Heims artikel i Hans Bang m. fl. (red.): *Niels Steensens Gymnasium 1950-1975*. København 1975, s. 36f. Niels Steensens våben anvendes som skolevåben af Niels Steensens Gymnasium i København. Et beslægtet våben blev antaget af Poul Hartling som storkorsridder, jf. *Heraldisk Tidsskrift*. Bd. 49-50, 1984, s. 76, sammenholdt med ill. 38 på s. 78.
2. Mod slutningen af sit liv, den 7. august 1917 blev biskop von Euch af pave Benedikt XV ophøjet i den romerske grevestand i forbindelse med biskoppens udnævnelse til pavelig tronassistent. Se herom *Acta Apostolicae Sedis*. Bd. 9, Rom 1917, s. 477, og *Nordisk Ugeblad for Katholske Kristne*. København 1917, 65. årg., s. 695. Biskoppen døde i 1922. Biskoppens levnedsløb indtil 1910 og den kirkelige udvikling under hans ledelse er beskrevet af Johannes Metzler i *Biskop Johannes von Euch*. København 1910.
3. Bispestaven, som biskop Kozon holder på ill. 2, er udført af Just Andersen. Den er smykket med et elfenbensrelief efter tegning af Mogens Ballin, der på den ene side viser den hellige Ansgar og på den anden Sankt Knud Konge – de to helgener i biskop von Euchs våben. Dette våben er indgraveret i staven. Se Birgitte Bøggild Johannsen: *Danmarks Kirker I*. København, bd. 5. København 1983, s. 418f og fig. 93.
4. Af *Nordisk Ugeblad for Katholske Kristne*. København 1922, 70. årg., s. 221f, fremgår om biskoppens begravelse blandt andet: ”Foran Kommunionbænken stod Biskoppens Kiste dækket af et sort Klæde, og på den laa en hvid Bispehue og Pude med Danne-

- brogordenens Kommandørkors; foran Kisten stod Biskoppens Vaabenskjold.” Våbenskjoldet smykker også biskoppens neogotiske gravsten af Jørgen Windfeld-Schmidt, jf. Eva de la Fuente Pedersen m. fl.: *Skriften på Stenen. Vestre Kirkegårds Bevaringsværdige Gravminder*. København 2001, s. 663 og ill. En trykt gengivelse af våbenet med samtlige tinkturer påført i akvarel findes i biskop von Euchs privatarkiv, der opbevares i Katolsk Historisk Arkiv.
5. Våbenerne for ordenen og abbediet er gengivet i Bruno B. Heim: *Heraldry in the Catholic Church*. 2. udg. Gerrards Cross 1981, s. 128 og s. 66.
 6. Se Karl Harmer: *Biskop Josef Brems*. København 1945, s. 174 (note 2).
 7. Det er ikke påvist, at Bernt Suhr selv har benyttet uglen på plovjernet. Se nærmere om traditionen og slægtens brug af uglen, C. Nyrop: *Det Suhrske Hus i Kjøbenhavn*. København 1899, s. 17f.
 8. Abbediets våben er gengivet i Bruno B. Heim: *Heraldry in the Catholic Church*. 2. udg. Gerrards Cross 1981, s. 65, og i Bruno B. Heim: *Armorial*. Gerrards Cross 1981, planche XX, jf. s. 195.
 9. Ærkebiskop Heim gjorde sit arbejde med bispevåbenet til genstand for en artikel i *Heraldisk Tidsskrift* (bind 2, nr. 16, 1967, s. 291f), hvor også den citerede udtalelse findes. I artiklen nævner monsignore Heim muligheden for at invertere stiftsvåbenets tinkturer. Denne mulighed er udnyttet i hans gengivelser af biskop Suhrs og biskop Martensens våbener kvadreret med stiftsvåbenet i Christer Böckwall m.fl. (red.): *Skandinavisk vapenrulla*. Malmö, SVR-67-65 og SVR-119-68. Biskop Martensens segl er gengivet i Bruno B. Heim: *Heraldry in the Catholic Church*. 2. udg. Gerrards Cross 1981, s. 27.
 10. Svarende til salme 46 i den latinske bibeloversættelse, *Vulgata*.
 11. Om biskop Suhrs rolle under besættelsen, se Anders Bjørnvad: *På vej mod hjemstavnens ret: Den Katolske Kirke i Danmark under den tyske besættelse 1940-1945*. Odense 1993. Motto og våben er indhugget i biskoppens gravsten, jf. Eva de la Fuente Pedersen m. fl.: *Skriften på Stenen. Vestre Kirkegårds Bevaringsværdige Gravminder*. København 2001, s. 662.
 12. Se nærmere om dette motto *Heraldisk Tidsskrift*. Bd. 2, nr. 16, 1967, s. 291, og Kaspar Kallan m. fl. (red.): *Crux probat omnia. Festskrift til biskop Hans L. Martensen*. København 1990, s. 45 og s. 102f.
 13. Se Bertil A. Frosell: *Bispedømmets oprettelse*, i Andreas Rude (red.): *Efter moden overvejelse*. København 2003, s. 8-21. Folkekirkens stift København er jo også efterreformatorisk, og i øvrigt gav valget af København som katolsk bispesæde ikke Folkekirken anledning til bemærkninger, jf. Frosell, anførte sted, s. 15.
 14. Se *Heraldisk Tidsskrift*. Nr. 4, 1961, s. 150, og nr. 5, 1962, s. 229. Ærkebiskoppens nekrolog findes i *Heraldisk Tidsskrift*. Bd. 9, nr. 88, 2003, s. 383f.
 15. Om stiftsvåbenet, se *Heraldisk Tidsskrift*. Bd. 2, nr. 16, 1967, s. 291f. Noget tilsvarende fandt sted for så vidt angår det katolske bispedømme Oslo. Det våben, som i dag anvendes af den norske kirke, kan føres tilbage i hvert fald til ærkebiskop Erik Valkendorfs tid († 1522). Våbenet synes inspireret af Roskilde Stifts våben, idet dog nøglerne er erstattede af økser, der henviser til den hellige kong Olav. Det katolske bispedømme Oslos våben er afledt heraf, idet korset er udeladt og økserne rykket sammen, jf. *Heraldisk Tidsskrift*. Bd. 2, nr. 11, 1965, s. 30, og bd. 9, nr. 85, 2002, s. 220f.

Zusammenfassung

Der Schild mit dem Wappen, das der katholische Bischof Kopenhagens, S. E. Czeslaw Kozon sich zugelegt hat, wurde vom königlichen Wappenmaler Ronny Andersen gemalt. Es hängt heute über dem Bischofsthron im Dom. Manche Wappen der Vorgänger unter den katholischen Bischöfen in Dänemark standen bis zu einem gewissen Maß unter dem Einfluss eines allgemeinen Rückschritts in der kirchlichen Heraldik. Das änderte sich mit dem

Amtsantritt von Bischof Theodor Suhr 1939, und insbesondere Erzbischof Bruno B. Heim trug als apostolischer Delegat (1961-1969) wieder zur Anhebung des heraldischen Niveaus bei. Monsignore Heim schuf u. a. das Wappen des Bistums, das sich aus dem mittelalterlichen Wappen der Diözese Roskilde ableitet. Der Artikel illustriert ferner, wie der jeweilige Wahlspruch des Bischofs mit dessen Hauptanliegen sowie der allgemeinen Lage zum Zeitpunkt seines Amtsantritts in engem Zusammenhang steht.

Erik Posse och hans heraldiska samling

Av Carl Michael Raab

Inledning

Den heraldiskt intresserade som någon gång besökt Riddarhuset i Stockholm vet att väggarna i den stora riddarhussalen är klädda med de introducerade ätternas vapensköldar. Vad som kanske inte är lika känt är den stora samling av adliga vapenstampar som förvaras i det s.k. blå rummet i Riddarhusets kanslivåning. Samlingen av vapenstampar har genom engagemang och uthållighet under generationer vårdats och utökats. Den har byggts upp genom donationer, gåvor och köp. Tillskotten har kommit från en mängd håll, alltifrån enstaka stampar till omfattande bidrag som införlivats med samlingen. Det enskilt största bidraget, över 600 sigillstampar, kommer från den heraldiska samling som skapades av sekreteraren i Krigshovrätten greve Erik Posse (1813-1868).¹

Utöver vapenstamparna förvarar Riddarhuset också Erik Posses egna anteckningar, manuskript och vapenritningar. Den del av den ursprungliga samlingen som utgörs av heraldiska avbildningar på papper förvaras hos Riksarkivet. Samlingen är betydelsefull eftersom den bidragit med källor till böcker om den adliga heraldiken bl.a. Bernhard Schlegels och Carl Arvid Klingspors *Den med sköldebref förlänade men ej å Riddarhuset introducerade svenska adelns ättartaflor* från 1875. Klingspor skulle mellan åren 1886-1890 återkomma med den i våra dagar mer kända *Sveriges ridderskap och adels vapenbok* med nyutgåva 1990 av Jan Raneke

under namnet *Svensk Adelsheraldik med Klingspors vapenbok*. I det senare verket finns visserligen inga källhänvisningar, men en parallelläsning av de två böckerna ger vid handen att Erik Posses heraldiska samling utnyttjats flitigt, speciellt vad gäller den ointroducerade adelns vapen.

Mannen själv

Carl Erik Ludvig Valter Posse föddes den 22 november 1813 på gården Axelvold, ca 2 mil nordost om Landskrona, i Skåne. Hans far, Carl, var vid tidpunkten för Eriks födelse löjtnant vid Skånska dragonregementet, men lämnade efter ett par år den militära banan med majors avsked. Modern, Sofia, som var född Berg von Linde, förde i äktenskapet med sig godsens Björnö och Ståflö belägna strax norr om Kalmar. När Erik var i 20-årsåldern avled hans morfar och hans föräldrar kunde tillträda egendomarna. Familjen var därmed en av Kalmar läns största jordägare. Fadern har beskrivits som en expansiv och kraftfull natur som genom skiftesreformer, markköp och byggnadsverksamhet, kom att spela en betydande roll för egendomarnas förkovran.² Äktenskapet var barnrikt, Erik som var äldst i syskonskaran, hade 5 bröder och 6 systrar. Av dessa dog en broder helt liten och en syster och en bror avled av lungsot när båda var i 30-årsåldern. En av systrarna gifte sig 1849 med politikern Emil Key. I det äktenskapet föddes Ellen Key, som senare skulle bli känd som författarinna och socialreformator. Hon har i

sin minnesteckning över fadern skildrat livet i det högadliga, förmögna och konservativa hemmet hos morföräldrarna på Björnö. Måltider och testunder serverades och intogs med regelbundenhet och disciplin. Av besökande förväntades etikett och korrekt uppträdande. Ellen Key påstår att husets herre fann att annat än bordssilver och möbler av äkta träslag var lika motbjudande som "artificiell grace" hos fruntimmer. Det utesluter inte att hon längre fram i boken framställer honom i mer försonande termer. För övrigt har hon mycket att berätta om Kalmartraktens honoratiores vid denna tid, vilket tyvärr inte gäller Erik Posse. Om sin morbror Erik nämner hon endast att han var ämbetsman i Stockholm och förblev ogift.³

I adliga och konservativa familjer förväntades unga män känna till heraldikens grunder och blev i sin omgivning, på föremål och byggnader, påminnda om både den egna och andra släkters vapenbilder. I familjen Posse skulle släktvapnet komma att manifesteras på ett sätt, som inte kunde undgå någon. På godset Ståflö lät fadern, Carl Posse, riva den gamla huvudbyggnaden och uppförde en ny. Detta var ett av flera byggprojekt på egendomarna. Ståflös corps-de-logi kom emellertid att bli speciellt fantasifullt och originellt. 1860 stod byggnaden färdig med ett mittparti i fyra våningar, som följs av tre lägre partier på båda sidor. Genom detta trappstegsmotiv är avsikten att byggpartiernas våningshöjd, men även husets grundplan, skall påminna om Posseska familjevapnets vapenbild. Ellen Key var dock inte imponerad utan skriver att byggnaden "gör sig bemärkt mera genom sin dyrbara egendomlighet och kanske obekvämlighet, än skönhet och

Ill. 1. Erik Posse som ung. Målningen har tillskrivits konstnären Carl Teodor Staaff. Posseporträtt, del III, Riddarhuset. Foto: Alberg & Preinitz, reprofoto: Kurt Eriksson.

Erik Posse as a young man. Painting ascribed to the artist Carl Teodor Staaff. Posseporträtt, del III. Riddarhuset. Photo: Alberg & Preinitz; Kurt Eriksson.

trevnad".⁴ En intressant fråga, som inte gått att utreda inom ramen för denna artikel, är om det är sonen Erik som inspirerat till faderns val av arkitektur eller om det är fadern som väckt sonens intresse för heraldik. Det ena behöver naturligtvis inte utesluta det andra.

För en ung man med Posses bakgrund öppnade sig vanligen två möjligheter på vägen mot vuxenlivet (ill. 1). Antingen kunde vägen gå via den militära banan eller studier vid universitetet. Den 5 oktober 1829 finner vi honom inskriven i Lunds universitets matrikel.⁵ Studierna i Lund tycks inte ha resulterat i någon slutexamen. Ett protokollsutdrag från den filosofiska fakulteten den 8 december året efter visar

att Posse i varje fall författat en uppsats "latini pro studio juris" samt muntligen tenderat färdigheter i latinska språket. För denna delexamen erhöll Posse omdömet med nöje godkänt.⁶

Sommaren 1835 är han inskriven som auskultant vid Hovrätten över Skåne och Blekinge och 1838 vid Göta hovrätt. 1840 hittar vi honom som extra ordinarie notarie vid Svea hovrätt. Samma år blir han extra ordinarie kanslist i Justitierevisions-expeditionen och erhåller tjänstetiteln vice häradshövding. Efter ett mellanspel som tillförordnad lagman i Stockholms län och på Gotland tillträder han den 20 september 1853 befattningen som sekreterare i Krigshovrätten, en tjänst han behåller fram till sin död.⁷

Samlingens innehåll

Totalt består Erik Posses samling av cirka 2000 sigill på pappershandlingar, över 600 sigillstampar och cirka 200 avskrifter av pergamentsbrev, varav 20 är sköldebrev (ill. 2).⁸ Till detta skall läggas hans egna anteckningar, manuskript och vapenritningar i 7 volymer. I dessa volymer finns även enstaka brev mellan äldre tiders heraldiker och ett personregister över heraldiska dokument i det svenska riksregistret. Samlingen spänner över material som tillkommit under 400 år med delvis olikartad personheraldik (ill. 3). Här finns vapen från medeltida lågfrälsemän samt sigill efter förgrundsgestalter i svensk stormaktstid som t.ex. Axel Oxenstierna, Magnus Gabriel De la Gardie och Lennart Torstenson (ill. 4). Även om samlingen domineras av adlig heraldik lönar det sig, för den intresserade, att leta efter borger-

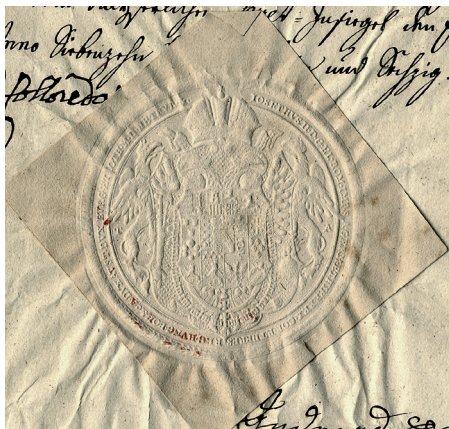

Ill. 2. I samlingen förekommer avskrifter av sköldebrev från bl.a. 1400- och 1500-talen, ett exempel är vapnet för amiralen och ståthållaren på Stockholms slott, Jacob Bagge till Boo. Erik Posses heraldiska samling, foliovolym 7, Riksarkivet. Foto: Kurt Eriksson.

The collection contains transcriptions of grants of arms from the 15th and 16th centuries, among other periods, such as the coat of arms of Admiral Jacob Bagge of Boo, Governor of Stockholm Castle. Erik Posses heraldiska samling, foliovol. 7, Riksarkivet. Photo: Kurt Eriksson.

liga vapen, speciellt bland pappershandskrifternas sigill. Erik Posse var själv medveten om materialets olikartade ursprung och använder pluralformen i sitt testamente och skriver där om "mina Heraldiska samlingar".⁹

I detta sammanhang förtjänar det att påpekas att samlingens sigill inte är det som vanligtvis förknippas med ordet sigillsamling, dvs. sigillavtryck som är uppräddade i en bok eller ett häfte för att utgöra exempel på olika vapen. Sådana samlingar finns det relativt gott om. Det vi har att göra med

Ill. 3. I samlingen ingår även utländska kungliga sigill bl.a. för den tyskromerske kejsaren Josef II. Erik Posses heraldiska samling, foliovol. 5, Riksarkivet. Foto: Kurt Eriksson.

The collection also includes royal seals from other countries, e.g. that of the Holy Roman Emperor Joseph II. Erik Posses heraldiska samling, foliovol. 5, Riksarkivet. Photo: Kurt Eriksson.

Ill. 4. Magnus Gabriel De la Gardies sigill, här på en skrivelse daterad 9 juni 1660. Erik Posses heraldiska samling, foliovol. 1, Riksarkivet. Foto: Kurt Eriksson.

Magnus Gabriel De la Gardie's seal, here on a letter dated 9th June 1660. Erik Posses heraldiska samling, foliovol. 1, Riksarkivet. Photo: Kurt Eriksson.

Ill. 5. Anna Maria Soops namnteckning och sigill med familjevapnet på fullmakt, daterad Öhrnäs den 22 april 1724. Hon är en av få kvinnor som undertecknat handlingar som förekommer i samlingen. Erik Posses heraldiska samling, foliovol. 1, Riksarkivet. Foto: Kurt Eriksson.

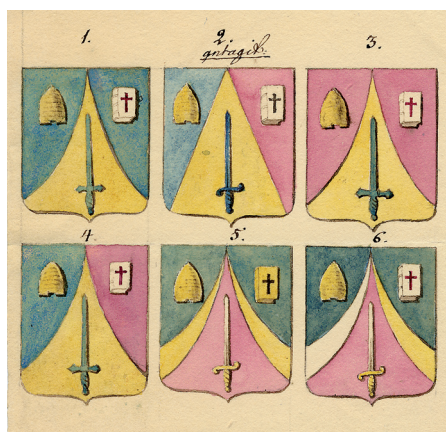
Anna Maria Soop's signature and seal, with the family coat of arms, on a power of attorney, dated Öhrnäs, 22nd April 1724. She is one of the few women to have signed documents in this collection. Erik Posses heraldiska samling, foliovol. 1, Riksarkivet. Photo: Kurt Eriksson.

här är handlingar med sigill och namnteckningar som utgör äkthetstecken vars avsikt det varit att dessa skulle utgöra en garant för handlingens och textens autenticitet (ill. 5). I många av samlingens äldre handlingar saknas underskrifter, i dessa är sigillen det enda kriteriet på autenticitet. Det säger något om deras betydelse som äkthetstecken under äldre tider.

Handlingarna i samlingen består till övervägande del av kvittenser och brev men även av fullmakter, testamenten och andra dokument av rättslig karaktär. Till detta skall läggas handlingar som upprättats vid framtagande av adliga vapen, det som samtiden under 1700- och 1800-talen kallade för ”vapenprojekter”. Dessa är inte så många, men desto mer intressanta, t.ex. ritningar med förslag till utformning av vapen samt brevväxling och anteckningar (ill. 6, 7, 8). Sådan korrespondens ägde i regel rum mellan Riksheraldikern och den nobiliterade.¹⁰

Proveniens

En stor del av samlingen förvärfvade Erik Posse genom förmedling av autografhandlaren Carl Gustaf Mauritz Samuelson. Redan på 1830-talet hade Samuelson kontakt med bl.a. storsamlare som akademiledamoten Carl Gustaf von Brinkman och friherren Carl Jedvard Bonde. Brinkman klagar i ett brev på att hans ”urkundsjud” försett honom med förfälskade autografer, det torde ha varit Samuelson som han avsåg med det mindre smickrande epitetet. Samuelson som bedrev en omfattande affärsverksamhet med handskrifter har fått ett ganska dåligt eftermäle. Bertil Broomé, som skrivit om honom, konstaterar att

Ill. 6. I samlingen finns några handlingar om ”vapenprojekter” dvs. förslag till utformning av vapen. Här sex stycken förslag för Johan Peter Lefrén, adlad den 11 maj 1818. Erik Posses heraldiska samling, foliovol. 8, Riksarkivet. Foto: Kurt Eriksson.

The collection contains a number of documents concerning “armorial projects”, i.e. preliminary designs of armorial bearings. Here are six proposals for Johan Peter Lefrén, ennobled 11th May 1818. Erik Posses heraldiska samling, foliovol. 8, Riksarkivet. Photo: Kurt Eriksson.

”hans stora girighet efter handlingar tillhörande våra offentliga arkiv starkt kom att läggas honom till last, även om man måste betrakta den med tidens obesvärade syn på våra offentliga arkivskatter även hos dem, som var satta att vårda dem”.¹¹ Kamreraren Carl Sandberg var en av dem som hade hand om vården av ett stort och rikt arkivbestånd som drog till sig autografjägare och andra samlare. Han var under åren 1839-1876 chef för Kammararkivet. Sandberg var själv handskriftssamlare och hade stor förståelse för att andra samlare försåg sig med dokument ur arkivet.¹²

Även ur Svea hovrätts arkiv tilläts sam-

Ill. 7. och 8. Vapenprojekt för regerings- och justitierådet Nils Holmberg de Beckfelt (ej antagit) samt vapenskiss approberad av Gustaf III på Haga den 25 november 1790. Erik Posses heraldiska samling, foliovolym 8, Riksarkivet. Foto: Kurt Eriksson.

Armorial project (not adopted) for Nils Holmberg de Beckfelt, and heraldic sketch approved by Gustaf III at Haga on 25th November 1790. Erik Posses heraldiska samling, foliovol. 8, Riksarkivet. Photo: Kurt Eriksson.

lare att omhänderta s.k. utgallrade handlingar. Arkivarien Skoglar Bergstöm, som var satt att gallra i hovrättens arkiv, har i en promemoria redogjort för att kända samlare som åldermannen Jakob Westin och överkammarherren Adam Lewenhaupt där uttagit handlingar. Westin synes mest ha intresserat sig för handlingar rörande Stockholms stad och Mälarlandskapen, medan Lewenhaupt samlat släktpapper och autografer. Skoglar Bergström omtalar, utan namns nämnande, även "samlare av adeliga sigiller m.m.". Med tanke på att Erik Posses samling innehåller så omfattande bestånd av just sigill ligger det nära till hands att misstänka att det är Posse som

Bergström haft i tankarna. Det är alltså inte uteslutet att Posse själv botaniserat i hovrättens arkiv, han hade ju för övrigt tjänstgjort i domstolen år 1840 och med hans starka historieintresse får man nog anta att han visste var arkivet var beläget.¹³

De cirka 2000 pappershandlingarna med sigill utgörs till stor del av kvittenser från 1500- och 1600-talen, däribland en del från räntekammarböcker. Dessa härrör från olika räntmästares räkenskaper. Även lokala fogderäkenskaper från den dåvarande svenska stormaktstidens olika delar dvs. både från det nuvarande Sverige men även från Finland och Östersjöprovinserna föreligger i betydande antal. Ett 20-tal kvitten-

ser rörande Novgorod från åren 1612-1614 har också påträffats. Även militära kvitenser av olika slag förekommer. Skrivelser med sigill från en rad myndigheter förekommer som smärre arkivfragment bl.a. från Amiralitetskollegium, Krigskollegium samt Kommerskollegium. Skrivelserna till hauptmannen i Gripsholm Nils Adelstierna återfördes till Livgedingsmyndigheternas arkiv under 1920-talet, då samlingen kommit till Riksarkivet. Även enskilda arkiv har lämnat bidrag till Erik Posses samling exempelvis finns handlingar från Magnus Gabriel De la Gardies arkiv, Momma Reenstierna-arkivet samt ur Lillie-Mörnerska släktarkivet på Näs i Västergötland. Även enstaka skrivelser från senare tid återfinns, bl.a. ett brev med en ångmaskinsritning daterat 1856 från uppfinnaren John Ericson till brodern Nils samt en skrivelse från 1867 av björnjägaren Llewellyn Lloyd också denna till Nils Ericson.¹⁴

Testamentariska förordnanden och samlingens uppdelning

Kort före sin död gjorde Erik Posse två testamentariska förordnanden som i detta sammanhang är av intresse. Sin heraldiska samling testamenterade han till sin kusin dåvarande riksdagsmannen Arvid Posse, en man som senare skulle låta höra av sig som drivande medlem av lantmannapartiet och statsminister. Det andra förordnandet gällde en donation, som med vissa förutsättningar, tillföll Riksarkivet. Medlen var avsedda att användas till fortsatt utgivning av "svenskt diplomatarium" samt "svenska medeltidssigiller". Idag förvaltas donationen av Kammarkollegiet och fondförmögenheten uppgick vid utgången av 2004

till 231.360 kronor och cirka 10 procent hade utdelats under detta år.¹⁵

Under Arvid Posses levnad förvarades samlingen på gården Charlottenlund i Skåne. Arvid Posse avled 1901 och i november samma år inköpte Riddarhuset över 600 av sigillstamparna. Förvärvet kompletterades 1913 med ytterligare 18 stampar. Ryttmästaren Fredrik Thott, som var dotterson till Arvid Posse, sålde 1923 pappershandlingarna, pergaments- och sköldebrevsavskrifterna samt Erik Posses egna anteckningar till Riksarkivet. Senare överläts anteckningarna och vissa vapenritningar till Riddarhuset där dessa fortfarande förvaras.¹⁶

Samlandets drivkraft

Eftersom Erik Posse efterlämnat få brev eller andra personliga handlingar går det inte att med säkerhet säga vad som var drivkraften i hans samlande av heraldica. Med ett enkelt antagande skulle man kunna säga att detta var vad många gentlemen av bättre familjer och omständigheter gjorde under 1800-talet. I försök att komma något längre bör emellertid Posses egen samling ställas i relation till andra samlingar och till de influenser som kan tänkas ha påverkat honom.

Klart är att Erik Posses samling inte utgör något monument över sin skapare eller över släkten Posse. Den är inte lik någon av tidens andra stora samlingar, som t.ex. autografsamlingarna från Ericson, Sjöholm eller Stavsund. Dessa omfattar de mest skiftande ämnen och företeelser och förser, likt kulturhistoriska fataburer, olika discipliner med källmaterial. Posses samling är annorlunda, dess skapare tvekade

aldrig om ämnesvalet för samlandet, han inriktade sig helt på det som upptog hans intresse, vilket utan tvekan var heraldiska vapen.

Posse ägde en boksamling som finns upptagen i hans bouppteckning.¹⁷ Den såldes efter hans död och det har tyvärr inte gått att rekonstruera titelbeståndet, vilket ibland är möjligt att göra genom att studera samtida bokauktionskataloger. Att Posse läst och kanske också ägt ett exemplar av Carl Ugglas handbok: *Inledning till heraldiken*, utgiven 1746, är dock troligt. Det är en bok som, trots att den, vid tidpunkten för Posses samlande var omkring 100 år gammal, fortfarande hade en central ställning inom det heraldiska ämnesområdet. Ugglas skriver: "Wil man i denna vår konst något uträtta och lära, är nödigt att läsa de häri författade böcker, samt förwärfwa sig kundskap om in och utländske Wapn, af böcker, mynt, sigil och andre gamle öfwerlefwor".¹⁸ Posse hade säkerligen tillgång till böcker om heraldik och genealogiska kalendrar. Den svenska heraldiska litteraturen är dock inte omfångsrik och var det än mindre på Posses tid. Ville han ytterligare utveckla sitt heraldiska kunnande är det rimligt att antaga att han följde Ugglas råd och förvärfvade kunskap om "sigil och andre gamle öfwerlefwor". Det är med ett kunskapsperspektiv som bevekelsegrunden för hans samlande får sin tydligaste förklaring.

Avslutning

Efter Erik Posses död, i juni 1868, skrev Aftonbladet: "Han var en både ifrig och skicklig samlare af sigiller, stampar och adliga diplomer, och den samling dylika

kuriosa, som han efterlämnar, anses vara en af de största och komplettaste som finnes i Sverige".¹⁹ Det är en beskrivning som en sentida betraktare har all anledning att instämma i. Under senare delen av 1800-talet drog samlingen till sig heraldiskt intresserade forskare och med tanke på dess rika innehåll har den goda förutsättning att få en renässans.

Noter

1. Samlingen finns omnämnd i bl.a. Erik Nau-man: notis i *Nordisk Tidskrift för Bok- och biblioteksväsen*. Årg. 10. Stockholm 1923, s. 218-219; Nils F. Holm: "Autografsamlingar i riksarkivet", i *Arkivvetenskapliga studier*. Bd. 4. Uppsala 1968; Bertil Broomé: *Handskriftssamlarna och de svenska arkiven 1700-1950*. Stockholm 1977, s. 254; Christopher von Warnstedt: "Elisabeth Lichtones släktanteckningar och ätten Lichtone", i *Genos*. Nr. 63. Helsingfors 1992, s. 64-72, 97-98; Hans Gillingstam: i *Svenskt Biografiskt Lexikon* (SBL). Bd. 29. Stockholm 1995-1997, s. 428; Ingemar Carlsson: *På lögnens väg: Historiska bedrägerier och dokumentförfälskningar*. Lund 1999, s. 53; Per Nordenvall: "Heraldica varia", i *Arte et Marte*. Stockholm 2001:1, s. 10; Magnus Bäckmark: "Sköldebrev i fokus" (publicerad på Svenska Heraldiska Föreningens hemsida www.heraldik.se/artiklar/skoldebrev_1.html). Samlingen är nämnd i dessa publikationer men används sparsamt och förefaller, utanför en trängre krets av arkivarier och heraldiker, i stort sett vara okänd. Nordenvall och Bäckmark antyder att så är fallet. Antagligen var samlingen mer känd i anslutning till publiceringen av Schlegels och Klingspors böcker på 1870-, 1880- och 1890-talen.

2. Petter Åkerman: *Slott och herresäten i Småland*. Stockholm 1997, s. 138ff. och 202ff.
3. Ellen Key: *Minnen av och om Emil Key*. Del II, Stockholm 1916, s. 3.
4. Ibidem s. 8.
5. Barbro Edlund: *Lunds universitets matrikel 1732-1830*. Lund 1979, s. 138-139.
6. Posseska samlingen, vol. 16 (E 5104), RA.
7. Gustaf Elgenstierna: *Den introducerade svenska adelns ättartavlor*. Bd. 6. Stockholm 1931, s. 18.
8. Någon förteckning över sigillen på pappershandlingarna finns inte, dessa är upplagda som en autografsamling fördelade på släkt-namn A till Ö. Över pergaments- och sköldebrevsavskrifterna finns en förteckning av Lidija Švabe gjord 1973. Riddarhuset har en förteckning över sigillstamparna.
9. Erik Posses testamente i avskrift, RA:s ämbetsarkiv, vol. BII:9 (conceper för år 1867-1873) p. 78-81.
10. Erik Posses samling, foliovol. 8, RA.
11. Bertil Broomé: "Carl Gustaf Mauritz Samuelson – Historiemålare, historieforskare, handskriftssamlare", i *Bibliotek och historia: Festskrift till Uno Willers*. Stockholm 1971, s. 33. Även Ingemar Carlsson har skrivit om Samuelson och lägger fram uppgifter ur Samuelsons eget arkiv som är graverande. Där finns exempel på övningar i och förlagor till namnteckningar av historiska personer samt efterbildningar av medeltidsbrev (Hammer-samlingens vol. 197-203). Carlsson menar att det är lämningar efter en förfalskarverkstad. Det är omständigheter som manar till ett kritiskt förhållningssätt gentemot handlingar i samlingar med enskild proveniens, speciellt för kommersiellt gångbara autografer. Ingemar Carlsson: *På lögnens väg: Historiska bedrägerier och dokumentförfalskningar*. Lund 1999, s. 248-251.
12. Bertil Broomé: "Carl Gustaf Mauritz Samuelson – Historiemålare, historieforskare, handskriftssamlare", i *Bibliotek och historia: Festskrift till Uno Willers*. Stockholm 1971, s. 29.
13. Sten Landahl: "Skoglar Bergström och gallringen i Svea hovrätts arkiv", i *Donum Boëthianum: Arkivvetenskapliga bidrag till-ägnade Bertil Boëthius*. Stockholm 1950, s. 220.
14. Erik Nauman: "Promemoria ang. autografsamling bildad av greve Erik Posse", förvaras bland arkivförteckningarna, RA.
15. Erik Posses testamente i avskrift, RA:s ämbetsarkiv, vol. BII:9 (conceper för år 1867-1873) p. 78-81. Uppgift om donationen lämnad 2005-07-26 av Anne-Marie Axelsson, Kammarkollegiet.
16. Accessionsbok för sigillstampsamlingen, Riddarhuset. Accessionskatalog vol. D1aa:4 och Föredragningslista vol. A11:1, RA:s ämbetsarkiv. Köpet bekostades med enskilda medel, varifrån dessa kom har inte gått att utreda.
17. Erik Posses bouppteckning, Svea hovrätts arkiv, Huvudarkivet, bouppteckningar 1868, nr. 65, vol. EIXb:314, RA.
18. Carl Fredrik Hillebrandsson Ugglå: *Inledning till heraldiken*. Stockholm 1746, s. 10.
19. *Aftonbladet*, måndagen den 2 juni 1868, s. 2, mikrofilm, Kungl. biblioteket.

Summary

Count Erik Posse was one of many 19th century collectors. He was born in 1813 on the family estate of Axelvold, northeast of Landskrona in the province of Skåne. Like many other noblemen, he was expected to be versed in the elements of heraldry, and his surroundings were a stand-

ing reminder of the armorial bearings of his own family and those of other clans. After briefly studying at Lund University he served as *auskultant* (trainee judge) and law clerk in the Court of Appeal for Skåne and Blekinge and in the Göta Court of Appeal. In 1853, after serving in the Svea Court of Appeal and as acting County Judge in Stockholm and Gotland, he became Secretary to the Military Court of Appeal, a post which he retained until his death in 1868. Erik Posse's heraldry collection comprises a total of some 2,000 seal impressions on paper documents, more than 600 seal stamps and some 200 transcripts of parchment documents, 20 of them grants of arms. Then there are Erik Posse's own notes, manuscripts and drawings of coats of arms, running to 7 volumes. The seals on papers and the parchment transcripts are in the Swedish National Archives. The seal stamps and Erik Posse's own notes, manuscripts and draw-

ings of armorial bearings are kept at Riddarhuset (the House of Nobility) in Stockholm. In addition to being a heraldry collector, Erik Posse financially supported the ongoing publication of the book series *Svenskt Diplomatarium*. A large part of the collection has its provenance in the archives of national authorities. The carefree view taken at the time concerning the preservation of documents in public archives enabled collectors to take the pick of the documents contained in them. Erik Posse, presumably, was influenced by Carl Uggla's handbook *Inledning till heraldiken* (1746), in which seals and heraldic relics of other kinds are referred to as an important source of knowledge, and his motives as a collector are best understood in a scientific perspective. The wealth of material in Erik Posse's heraldry collection gives it every prospect of also arousing the interest of present-day heraldry scholars.

Heraldica varia

Fjärde heraldikkonferensen

Närmare ett hundratal personer hade – med danske ordenskanslern Prins Henrik som beskyddare – samlats i Hilleröd 4-6 maj 2007 för att ta del av nio intressanta föredrag om vapen för nordiska riddare av Elefantorden, Dannebrogorden och Serafimerorden. Föredragen ägde rum i det renoverade slottsstallet där endast takbjälkarna och fönstren skvallrade invändigt om rummets historia.

Museuminspektör Steffen Heiberg föreläste om ”Inrättandet av riddarkapellet i Frederiksborgs Slottskyrka”. Inget annat slott hade bättre möjligheter för banketter och ceremonier och ingen annan kyrka var så präglad av enväldets symbolik. Under arkitekten Lambert van Havens ledning arbetade man i 20 år på att renovera slottet. Hela slottskapellet var utsmyckat som en kungaspegel, där kungens valspråk ”Pietate et Justitia” fick ge motiv för pelarna. De tolv pelarna på västsidan visar de tolv apostlarna, östsidans pelare patriarkerna och judiska kungar. Hörnpelaren mot sydväst har en bild av Jesus och nederst en bild av Jungfru Maria. På bröstvärnet mellan pelarna finns djurbilder, naturligtvis elefanter men också enhörningar, en symbol för Jungfru Maria. Så påminns åskådaren att Elefantorden en gång var en Mariaorden. Den 4 juli 1694 hölls den första och sista ordensförsamlingen i riddarkapellet. Vad som blivit bestående är sköldarna med sitt sedan 1693 fastställda form, ovala för Elefantorden, kartuschformade för Dannebrogorden.

Att sköldarna inte bara har ett historiskt utan också ett i högsta grad konstnärligt värde visade kunglige vapenmålaren vid Ordenskapitlet Ronny Andersen i sitt föredrag ”Vapnen för riddarna av Elefantorden och Dannebrogorden”. Ett vapen kan målas schablonmässigt och det

kan målas så att vapnet lever. Johannes Britze, Franz Sedivy och Aage Wulff är exempel på vapenmålare som var heraldiska konstnärer. Något så vackert som Britzes bild i Dannebrogordens riddarbok för den svenske ambasadören Erik Boheman har jag aldrig sett tidigare, trots att jag sett vapnet i många utförande av svenska vapenmålare. Ronny Andersen har ett gott arv att förvalta. Att döma av de målningar jag sett av honom har han förvalt det väl.

Det är inte var dag man får möta någon som själv har sitt vapen uppsatt i Frederiksborgs slottskapellet och Riddarholmskyrkan. Denna lördag fick vi höra Islands förra president Vigdís Finnbogadóttir tala om ”Vapen för isländska presidenter som riddare av Elefantorden och Serafimerorden”. Hon hade tydligen hört om debatten efter det isländska föredraget i Oslo eftersom hon började med att utreda hur Island blev självständigt 1944. Sedan besannades mina aningar om att Ásgeir Ásgeirsson (president 1952–1968) har frimurarursprung. Det skulle vara intressant att undersöka hur många serafimersköldar som har sådant ursprung. Statsminister Arvid Lindmans och talmannen Johan Nilssons sköldar har det förvisso. Kristján Eldjárn (1968–1980) hade ett talande vapen med ett eldstål och en stjärna. Vigdís Finnbogadóttirs (1980–1996) vapen har en lind som symbol för hennes initiativ av trädplantering i Island. Fältet visar färgerna i det isländska riksvapnet/flaggan. Ett mycket intressant föredrag som borde inspirera hennes efterträdare att skaffa sig vapen att hängas upp i Hilleröd och Stockholm.

Så var det dags att besöka riddarkapellet och se alla sköldarna. Med så många sköldar tätt placerade märker man vilka heraldiska bilder som syns tydligt. Men först fick vi se och höra Compeniusorgeln från 1610. En klenod helt

Islands forhenværende president, fru Vigdís Finnbogadóttir i ridderkapellet på Frederiksborg under sit eget elefantriddervåben. Foto: Jón Thor Hannesson.

bevarad i originalsckick i fyrahundra år. Lufttillförseln sker med fyra kilbälgar som dras för hand. Steffen Heiberg drog i olika rep med jämna mellanrum medan organisten lät oss höra välljudande orgelmusik. Hur unik orgeln är, förstod jag först hemma i Eksjö när jag berättade om den för kyrkomusikerna.

På eftermiddagen talade Per Nordenvall över ämnet ”Serafimervapen för nordiska innehavare av orden genom tiderna”. En pedagogisk genomgång av olika kategorier riddares och ledamöters sköldar genom århundradena.

Tom Bergroths föredrag var betitlat ”Carl Gustaf Tessin och serafimersköldarnas tillkomst”. Tessin förberedde införandet av ordens-

väsendet i Sverige grundligt. Genom självsyn och litteratur visste han hur andra länders ordnar var inrättade. Gyllene skinnets och tyska Johanniterordens rektangulära sköldar har troligen inspirerat Tessin. Vapenbaner som i Strumpebandsorden var uteslutet i Ridderholmskyrkan då valven var täckta av fantrofeer.

Den föredragshållare som förutom Vigdís Finnbogadóttir hade väckt störst nyfikenhet och förväntan var Leif Ericsson, Bengt Olof Käldes efterträdare som vapenmålare av serafimersköldar. Bara få hade mött honom innan och visste vad han bar i skölden. Därom fick vi besked i hans föredrag ”Konstnärlig frihet kontra förlagan. Idé och principskisser kring ett vapen”. En konstnär som förenar sinne för heraldik med respekt för vapnets bärare borde vara en idealisk kombination för den, som skall måla sköldar för riddare utanför den klassiska heraldiska traditionen. Det ska bli intressant att följa hans verksamhet. Klart är att David Friefeldt och Bengt Olof Kälde har fått en värdig efterträdare.

Efter Heraldiska Sällskapets generalförsamling följde reception i föredragssalen. En glad överraskning var vår ordförande Allan Tønnesen som tillsammans med tre lika skäggiga vänner sjöng i kvartett. Visorna var naturligtvis från alla nordiska länderna. Sedan fortsatte samvaron på hotellet tills sent på natten. Den informella samvaron är viktig för att lära känna nya vänner och upprätthålla kontakten med de gamla.

På söndagen talade Kaare Seeberg Sidselrud om ”Vapen för norske riddare av Elefantorden och Dannebrogorden”. Han började med att utreda vilka som skulle räknas som normän före 1905. Därefter visades ett urval vapensköldar. Tyvärr var inte Henrik Ibsen lika intresserad av att skaffa sig vapen som att få ordnar.

Tom Bergroths föredrag bar titeln ”Skapande av finska personvapen för riddare av Serafimer-

Konferencens deltagare foran Frederiksborg Slot. Foto: Jón Thor Hannesson.

orden, Elefantorden och Dannebrogorden”. Så gott som alla finska presidenter har blivit riddare av Serafimerorden och Elefantorden och ett 20-tal finländare har tilldelats Dannebrogorden storkors. Endast ett halvt dussin av dessa riddare hade släktvapen. De äldsta nyskapade vapnen var mer präglade av nationalism än heraldik. Gösta von Numers vapenkompositioner för Paasikivi och Kekkonen på 1950-talet inleder en ny heraldisk era.

Sista föredraget hölls av Peter Kurrild-Klitgaard. Ämnet var ”Rang- och värdighets-symboler i vapen för riddare av de kgl danska riddarordnarna”. Det rikt illustrerade föredraget visade hur oregelmässigt reglerna hade följts när vapnen målades i Ordenskapitlets vapenböcker.

Så var det dags för avslutning men om två år får vi mötas i Stockholm. Temat blir släktvapen och vapenrätt. Medarrangörer är Kungl Maj:ts Orden, Svenska nationalkommittén för genealogi och Heraldik samt Heraldiska samfundet.

Till dess får vi läsa föredragen i *Heraldisk Tidskrift*.

Jan-Eric Olsson

Heraldisk udstilling

Den 22. september 2007 blev der åbnet en udstilling om heraldik på Jyllands Herregårdsmuseum på Gammel Estrup, ikke langt fra Randers.

Udstillingen består af en række skydeskiver udlånt af Det Kongelige Kjøbenhavnske Skydeselskab og Danske Broderskab, der råder over ca. 3000 skydeskiver doneret af hver enkelt skydebroder gennem ca. 250 år. Skiverne er dekoreret på forskellig måde – ofte små kunstværker – og mange med heraldisk motiv. Da det er et herregårdsmuseum, er alle ejerne af de udstillede skiver godsejere. Men i øvrigt er mange former for heraldik repræsenteret, uradel, nyadel og borgerlige.

Udstillingen, der er tilrettelagt af Allan Tønnesen under medvirken af Poul Holstein, indgår i museets permanente udstilling.

Heraldisk litteratur siden sidst

Norges Riksregalier

Geir Thomas Risåsen: *Norges Riksregalier*. Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider. Forlaget Press. Oslo 2006. 108s., ill.

ISBN-10: 82-7547-242-3

ISBN-13: 978-82-7547-242-5

Engelsk utgave. *The Norwegian Crown Regalia*.

Translated by Brian McNeil. Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider. Press Publishing. Oslo 2006 108s., ill. Pris: NKr. 98,-

ISBN-10: 82-7547-248-2

ISBN-13: 978-82-7547-248-7

I Heraldisk Tidsskrift 6:59, 1989, s. 455, anmeldte jeg en velskrevet katalog *Kroninger og regalier*. Nidaros Domkirke. Her kommer en ny katalog om det samme emne. Men det har skjedd meget siden 1989. Den gang var regaliene plassert inne i Nidaros Domkirke. Utenom de få timer publikum kunne få beundre regaliene, ble det hele senket ned i gulvet. De få timer man fikk anledning til å se det hele, ble man nærmest jaget av gårde av en vakt. Det var nemlig mange som var interessert i dette og køen kunne være lang.

Nu har det hele fått en meget bedre plassering i vestre fløy av den gamle Erkebispegården. Her kan man gå i timevis og nyte det hele.

Forfatteren Geir Thomas Risåsen er født i 1961 og er magister i kunsthistorie. Han har et omfattende forfatterskap. Jeg kan nevne *Det Kongelige Slott* (2006) og *Eidsvollbygningen – Carsten Anker og Grunnlovens hus* (2005). Dette er fine verker, og jeg finner det litt underlig, nu når vi skriver 2007, at ingen har følt seg kallet til å gi boken om Eidsvollbygningen en skikkelig anmeldelse.

Men vi skal ta for oss katalogen over Riksregaliene. Denne katalogen bygger selvfølgelig på den gamle, men er sterkt utvidet.

Vi har først et forord hvorpå vi går over til Kroninger og Signinger. Den starter med Historikk, som omfatter Monarkens verdighets-tegn, Historisk bakgrunn og symbolikk, Mid-delalderens norske regalier og De norske regalier etter 1814. I Grunnloven het det at Kongen skulle krones i Trondhjems Domkirke. Etter adskillelsen fra Danmark i 1814, trengte Norge egne regalier. De første spede forsøk på en slik anskaffelse ble foretatt våren og sommeren 1814 da det ble samlet inn ”gull og sølv” blant landets kvinner for å fremskaffe edelt metall til nye regalier. Disse kom ikke til utførelse og behovet for regalier meldte seg først for alvor i anledning kong Carl Johans forestående kroning i 1818. Eftersom han skulle krones i Norge som norsk konge på samme måte som han ble kronet i Sverige til svensk konge, var det ikke aktuelt å låne de svenske regalier til den norske seremonien. Unntaket gjaldt den svenske arvefyrstekronen som ble lånt inn for kronprins Oscars bruk. I stedet for å avvente Stortingets behandling og bevilgning til anskaffelse av regalier til kongen, skar Carl Johan igjennom og lot produsere de nødvendige regaliene for egen regning. Av naturlige årsaker ble disse utført i Stockholm sammen med riksbanneret og det meste av det norske kroningsutstyret. Etter kroningen i Trondhjem overlot kong Carl Johan sine regalier til Den norske stat.

Dronning Desideria ble kronet som svensk dronning i Storkyrkan i Stockholm 21. desember 1829. Det ble også utarbeidet et program for hennes kroning som norsk dronning som skulle finne sted i Christiania sommeren 1830. Derfor gikk Stortinget til anskaffelse av egne regalier til dronningen, bestående av krone, septer og eple. Også disse ble laget i Stockholm. Av ukjente årsaker ble kroningsplanene skrinlagt.

Sønnen kong Oscar 1. etterfulgte i 1844 sin far

Det norske kongebanner fra 1818.

på den svenske og norske trone. Han og dronning Josefine ble kronet i Storkyrkan i Stockholm samme år. På det tidspunkt var domkirken i Trondhjem i så dårlig forfatning at den måtte istandsettes før en norsk kroning kunne finne sted. Denne var planlagt i 1846 og i den forbindelse bevilget Stortinget midler til kroningens gjennomføring og til anskaffelse av en norsk arvefyrstekrone. Arvefyrstekronen ble laget i Norge. Den er etter modell av den svenske arvefyrstekrone. Men den mangler selvfølgelig Vasasymbolet.

Risåsen diskuterer grunnen til at det ikke ble noen kroning i 1846. Trygve Lysaker nevner også saken i sin bok *Trondhjems stift og Nidaros bispedømme 1537-1953*. Trondheim 1987, bind 1, side 92. Hans Riddervold, biskop i Trondhjem 1843-1848, gjorde kjent i brev til Kirkedepartementet 6. mars 1846 at kroning av en dronning etter hans overbevisning var i strid med konstitusjonen og protestantisk tradisjon. Da hans standpunkt ble kjent, skapte det en livlig offentlig debatt. Den folkelige opinion mente å finne årsaken til Riddervolds standpunkt i dronning Josefine Beauharnais' katolske bekjennelse. Dette kom aldri til uttrykk i hans egen begrunnelse. I et nytt brev til departementet 4. mai utdypet han sitt standpunkt. Han mente at

etter norsk konstitusjonell praksis kunne aldri en dronning utøve kongelig myndighet. Ved å salve og krone en dronning stod man i fare for å uthule denne viktige handling og gjøre den til et intetsigende skuespill. Av samvittighetsgrunner kunne han verken utføre en slik handling eller medvirke til det. For ikke å bli stående i veien, erklærte han seg villig til å overta en lavere stilling i kirken, for eksempel det ledige stiftsprostembetet i Kristiania.

Kong Oscar 1. kom med forskjellige begrunnelser for å utsette kroningen år etter år inntil man etter 1854 unnlot å snakke mer om saken.

Som royalist mener jeg en embetsmann har å adlyde sin konge, og krone hans dronning når kongen ønsker det. Men dette spørsmålet overlater jeg til våre kjære medlemmer juristene å avgjøre.

Senere har det vært følgende kroninger i Trondhjem: Carl 15. og Louise 5. august 1860, Oscar 2. og Sophie 18. juli 1873 og Haakon 7. og Maud 22. juni 1906. Man har tydeligvis ikke tatt hensyn til biskop Riddervolds standpunkt, siden Norges dronninger også har blitt kronet. Kroningen i 1906 var den siste kroning i Norge. Kroning ble avskaffet i Norge i 1908.

Senere har vi hatt følgende signinger i Trond-

heim: Olav 5. 22. juni 1958 og Harald 5. og Sonja 23. juni 1991. Kong Olavs gemalinne kronprinsesse Märtha (svensk prinsesse) døde 5. april 1954. Følgelig var Kong Olav alene om å bli signet i 1958.

På sidene 19 til 55 blir det gjort grundig rede for kongehylling og kroning fra middelalder til unionstid og videre signingene i 1958 og 1991. Det hele er rikt illustrert med farvebilder.

Så følger katalogen over REGALIEUTSTILLINGEN. Riksregaliene har ført en omskiftelig tilværelse siden de ble anskaffet fra 1818 og utover. Det var Carl Johans ønske at regaliene skulle oppbevares i kroningskirken. Til å begynne med ble de oppbevart i lektoriet – senere kjent som Kvinnenens Minnekapell – som den gang var sikret med en solid jerndør. Løsningen krevde imidlertid oppsyn av en militær vakt. Et stort problem var dessuten at lektoriet var fuktig, som Domkirken for øvrig. I 1825 ble regaliene oppbevart i Erkebispesgårdens nordfløy. Fra 1830 var de i Norges bank i Christiania og i 1930 overført til Norges Banks Trondheims-avdeling. Her førte de en stille tilværelse gjennom annen verdenskrig uten å bli oppdaget av den tyske okkupasjonsmakt eller norske nazister.

I 1988 ble regaliene flyttet tilbake til Domkirken, hvor de i sommerhalvåret ble fremvist for publikum i vestfrontens nordre hjørnetårn. Denne ordningen pågikk frem til 2002 da heisanordningen ble ødelagt (heldigvis etter min mening). Erfaringene så langt hadde vist at behovet for fremvisning var større enn opprinnelig antatt foruten at behovene knyttet til sikkerhet hadde endret seg.

Jeg skal ikke gå i detalj med beskrivelse av regaliene. Men i anmeldelse av den gamle katalogen etterlyste jeg Riksbanneret. Her får vi da gjengitt både Riksbanneret fra 1818 og det nye fra 1906 i farver. Jeg ser at løven i banneret fra 1818 vender fra bannerstangen, slik som

løven ble plassert i Dannebrog i 1814. Meningen var at løven skulle peke i den retningen som vinden blåste. I banneret fra 1906 vender løven mot bannerstangen, hvilket jeg finner mer riktig. Katalogen omfatter også denne gang kroningsstolene fra 1818, Knefallet fra 1846, Tronstolen fra 1873 og kroningskåpene. En kroningskåpe strødd med kongekroner og foret med hermelin er avbildet. Men i utstillingen finner vi også fyrstekåpe strødd med fyrstekroner og foret med hermelin. Fyrstekåpen ble båret før selve kroningen, mens man etter kroningen skiftet til kroningskåpe.

Man trenger god tid på denne utstillingen. Første gang vi var der med familie fra Oslo, brukte vi vel et par timer på det hele. Det er god plass til denne utstillingen og man kan gå i ro og mak og studere hver enkelt detalj.

I den gamle katalogen var det summary på engelsk og tysk. Her har man en egen engelsk katalog. Om man har tenkt å utgi en tysk katalog, vet jeg ikke. Men den engelske katalogen gjengir nøyaktig det samme som i den norske.

Dette er virkelig et grundig arbeide som jeg kan anbefale på det varmeste.

Harald Nissen

En sann historisk skildring av sanna svenska riddare

Bo J Theutenberg: *Folkungar och Korsriddare*, Skara stiftshistoriska sällskap, 2006. ISBN 91-975873-1-1. 281 sidor, illustrerad. Kan beställas hos förläggaren (tel 0510-91016), pris 250 plus frakt/porto.

Bo Theutenbergs senaste bok om riddare kommer inte att göra någon besviken: varken en historieforskare, en riddarentusiast, en heraldikintresserad eller någon som av blott nyfikenhet öppnar boken.

Boken innehåller många vackra illustrationer, bl a ett antal heraldiska bilder.

Forshems kyrka på Kinnekulle är daterad till 1130-talet och är den enda kyrkan i Nordeuropa som är helgad åt Jesus Kristus och den Heliga graven i Jerusalem. Kyrkan är prydd med en bild av en riddare som överlämnar en kalk åt Kristus. Theutenberg är övertygad om att det är samme riddare som också har byggt kyrkan och samtidigt helgat henne åt Heliga graven. Vem var riddaren som byggt Forshems kyrka? Denna fråga ställde Bo Theutenberg redan i sin första bok, "Från den Heliga graven till Västergötland". Den här gången tror Theutenberg att han kan ha hittat svaret på sin fråga. Riddaren är folkungarnas stamfar Folke den tjocke (1000-talets slut – 1100-talets första del).

Förklaring bakom det här svaret leder oss genom en spännande del av Sveriges historia och visar att riddarväsendet spelade i Sverige samma roll som i resten av Europa samt att

Sverige under korstågstiden verkligen låg mitt i händelsernas centrum. Händelser som gett upphov till många sagor, romaner och legender.

Boken, precis som dess föregångare, erbjuder också en spännande och mycket pedagogisk resa genom riddarväsendets historia. Läsaren får möjlighet att uppleva händelserna som föregått korstågen, enda sedan Sankta Helena hittade Kristi tomma grav på 300-talet, samt att förstå tankesättet och politiken som låg bakom ridderskap som fenomen i vår kultur.

Boken presenterar litet närmare två medeltida riddarordnar som finns än idag: Den Sverenska Malteserriddarorden och den Heliga Gravens av Jerusalem Riddarorden. Johanniter-/Malteserorden ägde det välkända klostret i Eskilstuna. Bröderna i klostret bedrev bl a äldre-vård i Eskilstuna under nästan 350 år! Än idag innehåller namn på många viktiga platser i Eskilstuna ordet "kloster". Även den Heliga Gravens Orden hade sina svenska medlemmar under medeltiden (bl a den Heliga Birgittas son Birger Ulfsson).

Som professor i folkrätt väcker Theutenberg i sin bok även frågan om vad som gör en organisation till en riktig riddarorden. Denna fråga behöver diskuteras idag när många självskapade organisationer kallar sig för riddarordnar.

Theutenbergs bok innehåller en spännande berättelse om riddarfigurer från vår fantasi, om personer som skapat vår egen historia, samt om hjältar vi möter i olika konstverk. Allt detta presenteras med hjälp av Theutenbergs 30-åriga arbete med kartläggning av historiska fakta och genealogiska band. Allt detta illustreras med över 120 vackra bilder: riddare i såväl medeltida- som dagens uniformer, vackra insignier från olika riddarordnar, foton av olika historiska platser, betydelsefulla personer, viktiga dokument jämte ett antal heraldiska vapen.

Inte ett spår av påhittade hemliga sällskap,

konstiga hemliga koder eller några andra onödigheter som bara kan locka naiva och otillräckligt kritiska läsare.

Davor Zovko

Finländsk borgerlig vapenrulla

Suomalaisia vaakunoita. Henkilöitä, sukuja, yhteisöjä (Finländska släktvapen. Personer, släkter, samfund). Utg. Heraldiska Sällskapet i Finland, publikationsserie nr 25, Håmeenlinna 2006. Inb., 256 ss, 1356 vapen i färgtryck. ISBN 951-98088-1-7. Beställs från www.heraldica.fi, capris 50,- euro.

Ännu för hundra år sedan hölls det för ett axiom, att endast adeln kunde föra vapen. Ändå var det icke obekant att ofrälse vapen förekommit sedan 1300-talet i Sverige och Finland (se HT 66, 1992) och att de ofrälse vapnen utgjorde 3/4 av hela det kända vapenbeståndet under denna tid. Den förste som påtalade denna diskrepans var riksheraldikern Adam Lewenhaupt i en uppsats från 1927 (Finlands Adelsförbunds årsskrift II). Men Arvid Berghman blev den som kom att konkretisera det ofrälse eller borgerliga vapenbruket genom sina banbrytande verk Svenska borgerliga släktvapen (1939) och Borgerlig vapenrulla (1950).

Tanken att borgerliga släktvapen i likhet med de adliga skulle behöva registrering uppstod i det svenska riksheraldikerämbetet, som 1934–1936 registrerade tjugotre borgerliga vapen, publicerade av Berghman. Sedan upptogs tanken av Heraldiska Sällskapet i Finland, som bildats 1957. Efter framgången med kommunvapnen, ville sällskapet på samma sätt tillvarata efterfrågan på borgerliga släktvapen. Inregistreringen körde genast igång men fortskred till att börja med blygsamt. De 200 första vapnen registrerades under den första trettioårsperioden eller ca sju vapen per år. Sedan ökade farten

från 1980-talets slut till mellan 50 och 90 vapen per år för vid utgivningen av boken i slutet av 2006 uppgå till 1356 vapen. Här ingår dock briserade vapen för vapentagarnas släktingar registrerade under eget nummer. – Som känt startar Svenska heraldiska föreningen ett eget vapenregister från början av 2007.

Heraldiskt representerar vapnen senare hälften av 1900-talet. De är präglade av en enkel stramhet och en konstnärlig utformning skapad av ett fåtal grafiker. Påverkan från kommunvapnen är tydlig och man ställer sig osökt frågan om alls någon utveckling av den finländska heraldiken skett sedan 1950-talet. Som tidsdokument är den uniforma vapenboken förträfflig. Vapnen är nyritade för boken, men varsamt och utan att originalet förvanskats. Rullan är uttryckligen borgerlig; man har inte fallit för frestelsen att inkludera vapen med oklara adliga ambitioner. Inte heller ordenstecken pryder sköldarna.

Varje vapen åtföljs av en blasonering på finska. Stor vikt har lagts vid att skapa ett användbart och självständigt finskt blasoneringsspråk, fritt från tysk-svenska manér. En stor upptäckarglädje, tyvärr förbehållen finska språket behärskande läsare, ligger i att jämföra blasonering och ritning. Man håller inte alltid med lösningen, men erkänner gärna blasonerarnas skicklighet och skaparmöda. Ett demografiskt studium av en vapenrulla kan också vara givande. Vapenbruk sätts ofta i samband med överklass, kultursläkter och ståndspersoner, så i de berghmanska vapenböckerna. Annorlunda förhåller det sig i den finländska vapenrullan. Vi hittar visserligen de tre senaste presidenterna, men i övrigt söker vi förgäves efter stormän eller kända släkter. Det är småfolket som dominerar.

Även om vapenregistreringen inneburit en icke obetydlig inkomst för Heraldiska Sällskapet, har utgivandet av vapenrullan skett med frivilliga krafter och på eget förlag. Det nu femtioåriga

Sällskapet har visat sig kunna upprätthålla en levande heraldik i ett borgerligt samhälle.

Henrik Degerman

Det ryska belöningssystemet

Ulla Tillander-Godenhjelm: *The Russian Imperial Award System during the Reign of Nicholas II 1894–1917*. Helsinki 2005. Journal of the Finnish Antiquarian Society 113, Vammala 2005. ISBN 951-9057-58-7. Inb., 566 ss, rikt ill. i färg och sv-v. Vetenskapsbokhandeln, Helsingfors, www.tiedekirja.fi, capris 40,- euro.

Var och en som har sysslat med personhistoria och matrikelarbete vet hur viktiga detaljerna är. Världen är full av kalenderbitare sysselsatta med att finna fel i den arma redaktörens med möda hopsamlade verk. I Finland med sina under hundra år utvecklade täta förbindelser med kejsardömet Ryssland, har uppgifter om finländarnas ryska karriärer varit av särskild betydelse. Också hade rang, titel och ordnar under ryska tiden en vikt, som man idag är benägen att underskatta. Man behöver bara läsa en rysk 1800-tals roman för att förstå hur integrerat belöningssystemet var i det ryska samhället. Hittills har matrikelredaktören varit tvungen att lita till en fåtalig och svåråtkomlig litteratur, officerares och tjänstemäns matrikelutdrag (spisok) eller i värsta fall blott hågkomster, nog så förgyllda av tidens tand.

Ulla Tillander-Godenhjelms bok fyller en stor och djupt känd lucka i den kulturhistoriska litteraturen. Författaren verkade tidigare som chef för en av de främsta juvelerarfirmorna i Finland, ordens- och (svensk) hovjuvelerare, med mästare från den legendariska firman Fabergé i S:t Petersburg, och hon har den vägen kommit in på sitt ämne. En *métier*, inspiration till många fina utställningar, har blivit veten-

skap, och föreliggande verk är en akademisk avhandling för filosofie doktorsgradens vinnande vid Helsingfors Universitet.

Ulla Tillander-Godenhjelm går först igenom de olika nådevedermälen: rang och titlar inklusive adelskap, ordnar med den så viktiga inbördes rangföljden, förläningar av fast egendom, värdeföremål som dosor, ur, ramar, etuier, smycken, kors med flera, dekorerade med olika vapen, emblem och namnchiffer, penninggåvor, hedersborgarskap, förtjänsttecken och medaljer, hederskaftaner, förbättring av tjänsteålder. Alla dessa belöningar presenteras grundligt med utdrag ur lagstiftning, fotografier och talrika exempel. Ett särskilt kapitel ägnas åt *Modus operandi* eller hur nådevedermälen beviljades.

I avsnittet *Case studies* har författaren sammanfört dels belöningsregnet vid kröning och statsbesök, dels till sex personer från så olika samhällsgrupper som gynekolog, konstnär, officer, telegrafist och två präster. Slutligen presenteras tillverkarna av ordnar och värdeföremål. En speciell *elogie* förtjänar fotografierna av föremål ur internationella samlingar och auktionshus men också ur tidigare opublicerade privata samlingar. Här har författarens breda internationella kontaktyta utnyttjats till läsarens behag.

Heraldikern och ordensvurmen beundrar illustrationerna, historikern de åskådliga beskrivningarna, Rysslandskännaren exemplen och statsvetaren systematiken. Ur det rika materialet vill jag till slut ta fram några exempel: brosch med riksörn åt en folkskollärlarinna i Karelen vars elever sjöng för kejsarparet, cigarrettetui i emalj med riksörn i briljanter åt järnvägsdirektör som förde änkekejsarinnan Dagmar under första världskriget från Sverige till S:t Petersburg, kravattnål med riksörn åt brandmästaren som fyllde den kejsarliga jaktens vattentank i Viborg.

Henrik Degerman

Heraldik som hjælpevidenskab

Georg Scheibelreiter: *Heraldik*. Oldenbourg Historische Hilfswissenschaften, bd.1. Oldenbourg Wissenschaftsverlag. München 2006. 222 sider. ISBN 3-486-57751-4. Pris: € 29,80.

Den østrigske middelalderhistoriker Dr. Georg Scheibelreiter, Institut für Österreichische Geschichtsforschung, Universitetet i Wien, er forfatter til denne første bog i en planlagt serie om historiske hjælpevidenskaber, Oldenbourg Historische Hilfswissenschaften, der udgives af Anton Scharer, Andreas Schwarcz og Scheibelreiter selv. Bogen er en introduktion til heraldikken i dens traditionelle rolle som historisk hjælpevidenskab. Ifølge bogens forord kræver udviklingen i historieforskningen og de mange nye spørgsmål, metoder og temaer at man har et grundigt kendskab til det væsentlige, kilderne, og hjælpevidenskaberne er en af vejene til et grundigt kildekendskab. Bogen indledes med nogle generelle betragtninger over hvordan heraldik kan anskues og en god forskningsoversigt (der bl.a. nævner *Heraldisk Tidskrift!*). Hoveddelen af bogen er dedikeret til en ret traditionel gennemgang af våbenets bestanddele, figurer, hjelme, rangsymboler m.m. Det kan være problematisk, at Scheibelreiter ofte kommer med bastante og normative udsagn, som eksempelvis i hans beskrivelse af rækkefølgen af våbenmærker i et våben med hjerte-, midter- og hovedskjold: "Die Wahl der Wappen, die man in den jeweiligen Schild aufnimmt, ist nie willkürlich." (S. 32). For en historiker må det vel være interessant, hvad man faktisk kan komme ud for i kilderne, fremfor hvad der teoretisk må være rigtigt. Et andet eksempel på dette er omtalen af heraldikkens farveregel: "Verstöße gegen dieses System [farvereglen, RA] sind selten und finden sich überwiegend an den Rändern der Wappenkultur,

(...). Wer sich nicht an die Farbregele hielt, galt als unhöfisch, als bäurisch, als Außenseiter, der keine Kenntnis von den heraldischen Gesetzen hatte und daher in der Gesellschaft nicht anerkannt werden konnte." (S. 35). Der findes et væld af historiske eksempler på brud på farvereglen, og det er betænkeligt for en historiker at generalisere så voldsomt, som Scheibelreiter indimellem gør det. Nutidens heraldikere kan nok sagtens blive enige om, at heraldikken i 17-1800-tallet var inde i en forfaldstid, men den tids heraldik skal bedømmes i forhold til de historiske omstændigheder, den har fungeret i, og ikke leve op til vor tids normative krav om hvad god heraldik er. Scheibelreiter lader dog til også at mene dette i hans afsnit om 'Wappensymbolik'. Bogens afsluttende kapitler er væsentlige og interessante, heriblandt 'Anfänge des Wappenwesens' og 'Quellen der Heraldik'. En grundigere gennemgang af disse temaer ville kun have styrket bogen, men naturligvis kan man ikke forlange alt af en introduktion til heraldikken, som denne bog er. Scheibelreiter lægger meget vægt på kunsten at blasonere et våben, og bogen afsluttes med øvelser i netop det at blasonere et våben, hvilket man måske kan mene ikke er det vigtigste i forhold til historikeres brug af heraldikken som hjælpevidenskab. Nogle helt konkrete cases, hvor heraldikken har spillet en rolle i løsningen af en historisk problemstilling, ville have været mere anvendeligt. Til gengæld er der en grundig og meget anvendelig bibliografi, samt en ordliste med heraldiske begreber. Illustrationerne er udelukkende i sort/hvid, bortset fra de våbener man kan øve sig i at blasonere, og en del er hentet fra Oswalds *Lexikon der Heraldik* og Leonhards *Das Grosse Buch der Wappenkunst*. Af direkte faktuelle fejl er der relativt få, selvom tidsskriftet *Coat of Arms* nævnes som det eneste i Storbritannien (s. 21)

– her burde The Double Tressure, der udgives af The Heraldry Society of Scotland, vel også nævnes. Og så hedder den engelske herolds-institution ikke Herald's College, men College of Arms (s. 127).

Alt i alt er bogen en udmærket introduktion, og det er bestemt et værdigt initiativ at ville præsentere heraldikken for historikere og historiestuderende, da heraldikken er et område der nok ikke er højest prioriteret i historiestudiernes læseplaner.

Ronny Andersen

Heraldik i Haiti

The Armorial of Haiti. Symbols of Nobility in the Reign of Henry Christophe. College of Arms manuscript JP177. Edited by Clive Cheesman. Utg. College of Arms, London, Fotoedit, San Marino 2007. ISBN 978-09506980-2-1. Inb, 216 ss, 91 helsidesfærgplanscher. Pris GBP 45,-, beställningar www.college-of-arms.gov.uk

Vid den utställning som hölls i London 1934 med anledning av College of Arms 450-årsjubileum var det knappast många som fäste sig vid den enkelt bundna boken i kvarto med den fantasieggenade titeln *Armorial général du royaume d'Hayti*. Boken, som funnits i College of Arms ägo sedan medlet av 1800-talet, är framställd under kung Henry I:s av Haiti korta regering mellan 1811 och 1820, troligen i början av perioden. "Negerstaten" Haiti lösgjorde sig 1804 från Frankrike som en följd av de revolutionära idealen men upplevde sedan samma utveckling som sitt moderland med en bonapartistisk monarki som följd. En brokig skara av kejsare, kungar och diktatorer har utmärkt det fattiga landets historia in i nutiden.

Presidenten, generalissimus och slutligen kungen Henry Christophe var en de mera lång-

variga regenterna, och han gjorde också allt för att få Haiti att framstå som en stat i den civiliserade världen. Under sitt första regeringsår 1811 stadfäste Henry I en konstitution, utnämnde med vapenbrev 4 furstar, 7 hertigar, 22 grevar, 36 baroner och 14 riddare samt 22 fältmarskalkar, instiftade S:t Henrys militär- och civilförtjänstorden, byggde sig femton palats och lät med all tänkbar pompa kröna sig av en självutnämnd ärkebiskop.

Vapnen för den nya haitianska aristokratin samlades av en okänd hand i en volym, som märkligt nog kom att överleva det turbulenta livet på Haiti, där en blodig statskupp gjorde slut på kung Henrys regim. Vid sidan av en förgyllad och vapenpydd champagnekylare är vapenboken ungefär det enda som återstår. Saldot kunde vara sämre.

De 91 planschererna börjar med kungen, som för i svart fält bestrött med stjärnor en fågel Fenix i guld. Sköldhållare är två lejon av hermelin och skölden är krönt med en kungakrona och omgiven av S:t Henrys ordenskedja. De olika adelsklasserna uppmärksammas inte heraldiskt. Alla för odelade vapensköldar, sköldhållare och på skölden en öppen hjälm med lövverk men utan hjälmtecken. Sköldhållarna representerar både internationell och inhemsk fauna och den lägre adeln har fått nöja sig med mindre djur. Adelsnamnen är antingen territoriella eller har bildats av den adlades hela namn (alltså inklusive förnamnet) och prefixet de.

Heraldiken är europeisk och präglas av en föredömlig enkelhet. Över ett dussin vapen visar endast häroldsbilder och bilderna representerar på ett fyndigt sätt sina bärares värdigheter i den haitiska staten. Valspråken talar om trohet till monark och fosterland. Hermelin och gråverk är populära tinkturer också i överraskande sammanhang. Ritningarna är flyhänt utförda och kolorerade med akvarellfärger.

Sköldhållarna röjer en viss naiv klumpighet i utförandet.

Vi tar några exempel. Hertigen de l'Avancé för i purpur ett piggsvin i silver och två lodjur i silver som sköldhållare. Greve de Valière för i purpur en orm i silver och två bävrar av gråverk som sköldhållare. Greve de Cahos har två renar av gråverk som sköldhållare, något överraskade av att figurera på denna tropiska ö. Amiralen baron de Cadet Antoine för i silver en blå val med två sjökor (manat) i gråverk som sköldhållare. Haitis svartröda flagga, som i olika utföranden förts under hela självständighetstiden, förekommer i två vapen. Intendenten för de kungliga trädgårdarna och parkerna för i svart en vattenkanna och en kratta korslagda i silver med två kameleonten i grönt som sköldhållare.

Det finns många myter i heraldiken. En är den om vapnen som en västeuropeisk företeelse från korstågstiden. Arabiska ägosymboler och det japanska mon-systemet är exempel på utomeuropeiska heraldiska system. Dethär är ett annat, även om inflytandet från Europa är tydligt. Det är glädjande att denna kortvariga kulturyttring från Haiti har uppmärksamats av College of Arms, och ett projekt som tagit åtskilliga år och stor möda att åstadkomma har nu lyckligt rots i hamn.

Henrik Degerman

Djur och natur

Clara Nevéus (text) och Vladimir A. Sagerlund (illustrationer): *Våra landskapssymboler: Vapen, djur och blommor*. Lund 2007. 79 s. Rikt ill. i färg. ISBN 978-91-85507-15-3. Cirkapris 196 SEK.

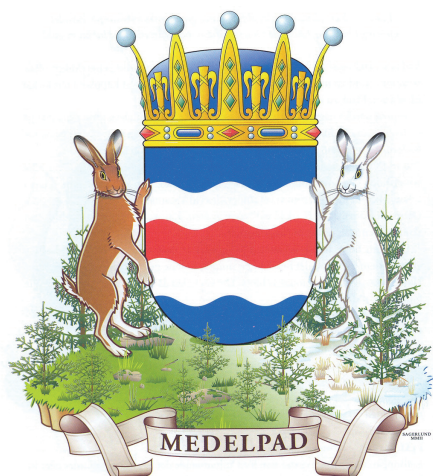
F.d. statsheraldikern Clara Nevéus och Riksarkivets heraldiske konstnär Vladimir Sagerlund – båda välkända för denna tidsskrifts läsare –

har i en ny bok presenterat Sveriges landskapsymboler. Landskapsfåglarna, -svamparna, -stenarna, -fiskarna, -mossorna, -insekterna, -äpplena och -grundämnena (!) nämns blott summariskt. Landskapsvapnen, landskapsdjuren (som också kan vara fåglar, fiskar och insekter) och landskapsblommorna presenteras mer utförligt och med illustrationer, i alfabetisk ordning efter landskapens namn.

Landskapsvapnen är de symboler som har äldst anor: de äldsta är Gotlands från 1200-talet och Dalarnas från 1520-talet. Sedan tillkom ett stort antal i samband med Gustav Vasas begravning 1560 och vid införlivandet med riket av erövrade provinser under 1600-talet. Slutligen tillkom Norrbottens vapen år 1995 efter diskussioner om detta var ett självständigt landskap eller ej. Vapnens blasonering återges tillsammans med en kort historisk återblick. I dessa delar finns förstås knappt något att anmärka: möjligen kunde Knut Pippings och Leif Tengströms tanke (se HT bind 5, 2. halvbind, s. 116-118) att Närkes pilar symboliserar landskapet som ett ursprungligt gränsland ha nämnts. Presentationerna är för övrigt befriade från onödigt letande efter symbolik: ett dekorativt färgval tilläts vara just detta.

Landskapsdjuren och -blommorna ges också kortfattade beskrivningar. Blommorna valdes ut genom privat initiativ i början av 1900-talet och serien har sedan genomgått vissa förändringar. Djuren valdes på Världsnaturfondens i Sverige initiativ 1988.

Verket är rikt illustrerat: det finns en illustration av Vladimir Sagerlund för varje landskap, således 25 bilder. Dessa innehåller landskapsvapnet krönt med hertiglig krona, med landskapsdjuret som sköldhållare stående på ett stycke mark där landskapsblomman växer. När landskapsdjuret är lax (Halland) eller knubbsäl (Bohuslän) finns vatten med runt marken. När

landskapsdjuret skiftar päls med årstiderna (Lappland och Medelpad) är det sommar till dexter och vinter till sinister, så att djuret får visa båda sina skepnader.

Utgångspunkten känns heraldiskt fullt rimlig: det är ju inte ovanligt i exempelvis brittisk heraldik att fantasifulla sköldhållare står på ett stycke mark med blommor och annat, och hertigdömenas vapen är ju av sådan rang att sköldhållare inte är uteslutna. Sättet att presentera symbolerna är nytt och lekfullt. Den strikta heraldiken ges en ytterligare dimension när den placeras in i ett levande landskap.

En helt heraldisk stilisering av djuren och blommorna har således inte utförts. De är å andra sidan inte heller helt naturligt utformade, utan deras storlek har anpassats till ytan på ett heraldiskt sätt och djurens positioner är på heraldiskt vis någon gång halsbrytande. Detta innebär att illustrationerna runt sköldarna inte helt faller inom den heraldiska traditionen men inte heller helt utanför den. Kanske ligger ett befogat förbehåll i detta, ett observandum att det heraldiskt fastställda inte ligger utanför

vapenskölden? Detta är betydelsefullt, eftersom landskapsdjuren inte är fastställda som sköldhållare åt landskapsvapnen.

Det hade varit intressant att se resultatet, om fler av djuren hade stilsiterats på heraldiskt manér. Varför inte heraldiska hasselmöss, igelkottar och ekoxar? Varför inte försöka göra mer heraldik av blommorna? Då hade vi fått ett mer utvecklat heraldiskt bildspråk att använda vid komponering av släktvapen, när antagaren vill visa på samhörighet med ett visst landskap. Värmlands skogsstjärna är ett bra exempel på en ny karakteristisk heraldisk blomma.

Jag har dock full förståelse för avvägningen. Vi är väl ett fåtal som uppskattar den heraldiska konstens stilisering och heraldisering av ”nya” föremål. Allmänheten har här fått en på ett nytänkande och lustfyllt sätt illustrerad landskapsbok, som befäster och ökar intresset för landskapsvapnen. Om inte konstnären och förlaget hindrar det, blir illustrationerna säkerligen framgångsrika som souvenirer från respektive landskap.

Martin Sunnqvist

Ernst Verwohlt

1923–2007

Ved Heraldisk Selskabs 25 års jubilæum i 1984 blev Ernst Verwohlt sammen med Sven Tito Achen og Ole Rostock udnævnt til æresmedlem af selskabet. Og med god grund. Det var Achen og Verwohlt som i 1959 tog initiativet til oprettelsen af Societas Heraldica Scandinavica, der samme år rejste sig af støvet fra to gamle danske heraldiske selskaber som en nordisk forening. Det var naturligt, at Verwohlt blev selskabets første formand, en post han beklædte fra 1959 til 1965, da andre gøremål lagde beslag på hans tid. Men vi så ham jævnlig, dels når han holdt foredrag i Selskabets Københavns-afdeling, dels ved de mange lejligheder hvor han optrådte som en myndig og sikker dirigent ved selskabets generalforsamlinger.

Men også som heraldisk forfatter har han indlagt sig stor fortjeneste. En lang række meget vægtige artikler blev efterhånden trykt i vort tidsskrift, koncentreret om flere emner som i særlig grad havde hans interesse: våbenret, herolder og turneringer, Hvide-slægten samt fødebyen Roskildes våben. Ikke mindst hans artikler om de danske kongers herolder i middelalderen afdækkede et hidtil stort set ukendt og meget spændende område. Hans artikler var videnskabelige, men formidlet på en måde så alle kunne læse dem med fornøjelse.

Verwohlt var desuden skabende heraldiker. En række kommunevåbener har ham som ophavsmand: Greve, Solrød, Lejre, Ramsø og Bramsnæs, alle kommuner i Roskilde Amtskommune, hvortil kommer våbenet for Nordjyllands Amtskommune. Alle gode og enkle våbener i pagt med heraldikkens bedste traditioner.

Verwohlt var jurist og havde næsten hele sit arbejdsliv i Roskilde Amt, hvor han i 1961 blev amtsrådssekretær. I 1969 blev han amtsdirektør i den nye Roskilde Amtskommune, en stor og krævende post, som han beklædte i over 20 år. Men han overkom det utrolige. Han var ved

siden af ikke blot engageret i heraldikken, men havde desuden en række andre interesser, som han lagde sin arbejdskraft i. Han var i 25 år formand for Historisk Samfund for Roskilde og redaktør af Samfundets årsskrift, ikke mindst arkæologien havde her hans store interesse. Han var dybt interesseret i kunst, var formand for Roskilde Kunstmuseum og satte sit præg på amts kunstopolitik. En enkelt af amtsgårdens udsmykninger fortjener særlig

omtale her: det var Verwohlts idé at der i forhallen blev opsat et heraldisk ur udformet af Aage Wulff, hvor tallene var de 12 våbener for amtskommunen og de primærkommuner, der indgik i den.

Endnu et emne havde Verwohlts kærlighed: forfatteren og bysbarnet Gustav Wied (1858–1914). Han fik oprettet et Gustav Wied-selskab, der udover mere seriøse aktiviteter en gang om året indtog et festmåltid, som kunne måle sig med det Wied har beskrevet i ”Livsens Ondskab”. Verwohlt var et renæssancemenneske, som elskede fest og farver. Heraldikken var kun én side af denne vidtfavnende personlighed. Vi vil savne ham.

Ernst Verwohlt var medlem af Académie Internationale d’Héraldique og var ridder af Dannebrog af første grad.

Allan Tønnesen.

Vejledning til forfatterne

Manuskripter indsendes til redaktionen i et eksemplar, mens forfatteren selv beholder en kopi. Redaktionen påtager sig intet ansvar for uopfordret indsendte manuskripter, billeder m.m., men returnerer i øvrigt billedmateriale efter brugen.

Manuskripter maskinskrives på A4-ark med 1 1/2 linjes afstand og 4-5 cm bred margen. Forkortelser bør så vidt muligt undgås (altså ikke H.T. eller lignende, men: Heraldisk Tidsskrift). *Referencer* medtages af pladshensyn ikke, men indsættes evt. i *Noter*. Egentlige artikler skal være forsynet med et kort resumé på engelsk, tysk eller fransk.

Artikler modtages helst på diskette/CD/DVD sammen med en papirudskrift af manuskriptet. Den elektroniske tekst bør kun vise én teksttype, altså uden kursivering, fed type eller understregninger. Sådanne markeringer kan derimod angives i det vedlagte manuskript. Teksten skrives uden brug af orddelinger, notefunktion og tabulator ved linjeskift, og der må ikke forekomme en blank linje mellem hvert nyt afsnit. *Noterne* følger samlet sidst efter teksten. Diskette eller CD/DVD leveres som WP 5.1, ASCII-format, MacWrite, Word eller RTF.

Noterne markeres med et svævende tal (uden parentes) i brød- eller billedtekst, *noterne* skrives for sig og nummereres fortløbende. Titlen på de bøger og tidsskrifter, der henvises til, kursiveres eller understreges, og både forfatter, titel og udgivelsessted og -år medtages.

Anmeldelser forsynes med overskrift af følgende indhold og med tegnsætning som anført: Forfatterens/forfatternes navn/e: Bogens titel (evt. undertitel eller skriftrække). Udgivelsessted, forlag, året på titelbladet. Antal sider (evt. romertal + arabertal, f.eks. XII, 356 s.). Ved illustrerede værker antal plancher eller blot ill., antal kort. Pris i oprindelseslandets valuta.

Billeder. Billedtekster skrives ligeledes for sig og nummereres fortløbende. Der bruges betegnelsen Ill./ill. både i brød- og billedtekst. Billedernes omtrentlige placering i brødteksten markeres i margenen. Billedforslag med tilhørende undertekster vedlægges samtidig med at manuskriptet indsendes. Billedteksterne skal foreligge på et af de skandinaviske sprog samt på resumeets sprog.

Håndskrevne rettelser bør ikke forekomme i manuskriptet. Når manuskriptet er godkendt og korrekturen foreligger, kan rettelser mod manuskriptet, herunder udvidelse af tekst eller noter, ikke ventes fulgt af redaktionen. Dersom rettelser mod manuskript er tvingende nødvendige, betales de af forfatteren.

Efter udsendelsen af tidsskriftet får forfatteren et antal heraf, svarende til antallet af trykte sider i artiklen.

Skrivende medarbejdere i Heraldisk Tidsskrift nr. 97

Arkivar, seniorforsker, cand.phil. Nils G. Bartholdy, Dalgas Boulevard 63, 2.t.h., DK-2000 Frederiksberg, Danmark
- nils.bartholdy@email.dk
Kongelig våbenmaler, stud.mag. Ronny Andersen, Frederiksholms Kanal 26 D, st.th., DK-1220 København K, Danmark
- info@arsheraldica.dk
Overassistent, cand.mag. Michael Dupont, Stenager 216, st.th., DK-2600 Glostrup, Danmark
- michaeldupont@wanadoo.dk
Vapenmålare vid Kungl. Maj:ts Orden, konstnär Leif Ericsson, Värmlandsgatan 21, SE-602 18 Norrköping, Sverige
- leiflericsson@hotmail.com
United Nations Resident Coordinateur, cand.jur. Sunil Saigal, c/o UNDP-Djibouti, Palais des Nations,
CH-1211 Genève 10, Schweiz - saigals@hotmail.com
Patentkonsult Lars C. Stolt, Messeniusgatan 1/1243, SE-112 57 Stockholm, Sverige - stolt.lars@telia.com
Redaktør, cand.mag. Allan Tønnesen, Ålholmvej 78, DK-2500 Valby, Danmark - mail@allantonnesen.dk
Cand.philol. Tore H. Vigerust, Kanslergata 10 A, N-092 Oslo, Norge - toreher@online.no

Societas Heraldica Scandinavica

Stiftet 1959 i København, er samlingspunktet for alle heraldisk interesserede i Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige. Heraldisk Selskab har styrelsesmedlemmer i alle de nordiske lande, og foruden Heraldisk Tidsskrift udsender det skriftserien Heraldiske Studier. Heraldisk Selskabs hjemmeside er på adressen: www.heraldik.org

Heraldisk Selskabs styrelse

Kgl. våbenmaler, stud.mag. Ronny Andersen, Frederiksholms Kanal, 26D, st. th., DK-1220 København K, Danmark.
- info@arsheraldica.dk (salgsansvarlig).
Ekon.mag. Martin Asker, Roslins väg 18 B, SE-217 55 Malmö, Sverige. - martin@asker.se (medlemsansvarlig).
Arkivar, seniorforsker, cand.phil. Nils G. Bartholdy, Dalgas Boulevard 63, 2. t. h., DK-2000 Frederiksberg, Danmark.
- nils.bartholdy@email.dk
Amanuens, fil.kand. Tom C. Bergroth, PB 675, FI-201 01 Åbo, Finland. - tom.bergroth@turku.fi
Fil.stud. Jens Christian Berlin, Gibraltargatan 58, SE-412 58 Göteborg, Sverige. - epost@jenschristian.se (webredaktør).
Heraldisk rådgivare, hum.kand. Wilhelm Brummer, Kyrkogatan 5 A 2, FI-001 70 Helsingfors, Finland.
- wilhelm@debrummer.net
Advokat Hans Cappelen, Postbox 1348 Vika, N-0113 Oslo, Norge. - hac@hartsang.no
Cand.mag. Poul greve Holstein, Berggreengade 56, DK-2100 København Ø, Danmark. - poulholstein@hotmail.com
(redaktør).
Professor, Ph.D. Peter Kurriild-Klitgaard, Thorvaldsensvej 27, 1. t.h., DK-1871 Frederiksberg C, Danmark.
- pkk@ifs.ku.dk (næstformand).
Civilingeniør, cand.polyt. Bo Møller, Bækkeskovvej 23, DK-2700 Brønshøj, Danmark. - bo.moller@privat.dk (kasserer).
Førstekonsulent, cand.mag. Kaare Seeberg Sidselrud, Granebakken 9, N-1284 Oslo, Norge. - heraldikk@gmail.com
Innanhússarkitekt Stefán Snæbjörnsson, Núpaland 2 -(401), IS-201 Kópavogur, Island. - designpromotion@simnet.is
Hovrättsfiskal, jur.kand. Martin Sunnqvist, Hantverkaregatan 9 D, SE-261 51 Landskrona, Sverige.
- sunnqvist@yahoo.com (sekretær).
Redaktør, cand.mag. Allan Tønnesen, Ålholmvej 78, DK-2500 Valby, Danmark. - mail@allantonnesen.dk (formand).
Forskningsassistent, cand.phil. Susanne Vogt, Bernhard Bangs Allé 8, 2-54, DK-2000 Frederiksberg, Danmark.
- vogt@hum.ku.dk

